

რეპაზ უორდანი

**საქართველოს
ფრინველების
სარკვევი**

**თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი 2001**

სარკვევი განკუთვნილია ბიოლოგიისა და საბუნებისმეტყველო
ფაკულტეტების სტუდენტებისათვის; იგი გამოადგებათ, აგრეთვე, მო-
ნადირეებს, საშუალო სკოლებისა და კოლეჯების მასწავლებლებსა
და მოსწავლეებს, ასპირანტებს და ცხოველთა სამყაროთი დაინტერე-
სებულ ყველა პირს.

რედაქტორი პროფესორი არნოლდ გეგეჭკორი

რეცენზენტები: პროფ. ი. ბადრიძე,

ბიოლ. მეცნ. კანდ. მ. ბურდული

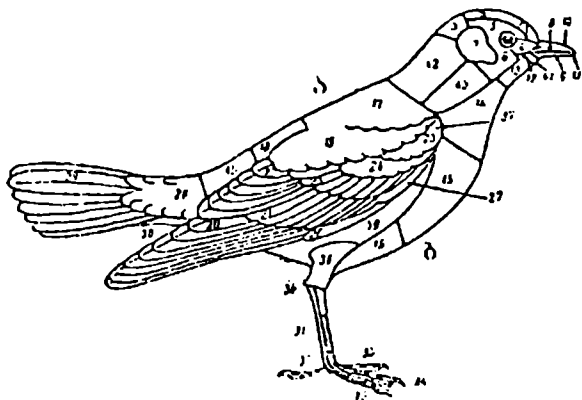
© თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2001

ა 1907000000
608(06)-01

ISBN 99928-

ფრინველების რკევეა აუცილებელ პროცესს წარმოადგენს; თუ დარწმუნებული არ ვართ, რომელ ფრინველთან გვაქვს საქმე, ძნელია ბიოლოგიის, ეკოლოგიის, ქვევების, ბუნებაში მათი როლის დადგენა. ფრინველთა ველად გარკვევისათვის სპეციალური სარკევეი არსებობს, წინამდებარე სარკევეი კი განკუთვნილია მოპოვებული ან დაჭრილი ფრინველის ან მისი სამუშეუმო ფიგულა-დოლორისა და მუმიის გასარკევეად. ამ სარკევეის საშუალებით შეიძლება საქართველოს გერიტორიაზე მობინადრე, მოზუდარი თუ შემოფრენილი ან მიმოფრენისას მოხვედრილი ყველა ფრინველის გარკევა. რკევეას ვიწყებთ რიგებით: ოჯახების, გვარების სარკევეი მოცემული არაა. თუ რიგში ერთი (ორი) სახეა – ისინი იქვე არიან მოხსენიებულნი. სარკევეად გამოყენებულია ისეთი ნიშნები, რომლებიც ადვილად აღიქმება და რომლებსაც უტყუარად მიეყავართ სახის სწორად გარკვევამდე. სარკევეი ტაბულები შედგენილია შევდური პრინციპით და ადვილად გამოსაყენებელია: თითოეულ თემას ფრჩხილებში ახლავს საპირისპირო ნიშნის (ან ნიშნების) ანგითემა, რომლებსაც სათანადო ნომერი აქვთ. თუ თემაში მოცემული ნიშნები სარკევე ფრინველს არ შეესაბამება, უნდა გადავიდეთ ანგითემაზე. სარკევეში ჩვენ მოვერიდეთ ერთი და იმავე სახის რკევეას განსხვავებული ნიშნის მიხედვით, რასაც შეიძლებოდა გარკვეული დაბნეულობა გამოეწვია, ამიტომ, ყველა საჭირო ნიშანი ერთ ან მომდევნო თემაშია მოცემული.

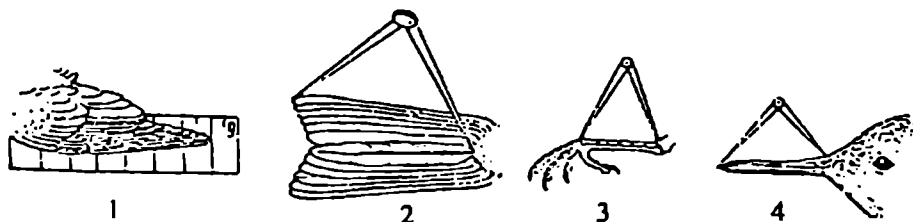
გარკვევისათვის საჭიროა გავიხსენოთ ფრინველის ტანისა და შებეზების ზოგიერთი ნაწილის სახელწოდება:

ა – სხეულის ზურგის, ღორსალური ან ზედა მხარე; ბ – სხეულის მუცლის, ენტრალური ან ქვედა მხარე; 1 – შუბლი; 2 – თხემი; 3 – კეფა; 4 – ავშარი; 5 – წარბი; 6 – ლოყა; 7 – ყურის მუარავი ბუმბულები; 8 – ზენისკარგი, ზედა ყბა; 9 – ქვენისკარგი, ქვედა ყბა;

10 - ზენისკარგის გროპი; 11 - პირის ჭრილი, ყბების წვერო; 12 - პირის კუთხე; 13 - ყელი; 14 - ჩიჩახეი, ყელის წინა ნაწილი, ყელის ქვედა ნაწილი; 15 - მკერდი; 16 - მუცელი; 17 - ზურგის ზედა მხარე, ზურგის წინა ნაწილი; 18 - ზურგის ქვედა მხარე, ზურგის უკანა ნაწილი; 19 - მხრის ბუმბული; ბეჭის ბუმბული; 20 - პირეული წყების მოძქსევი ბუმბულები; მათი ათვლა იწყება ფრთის წვეროდან შიგნითა, 21 - მეორე წყების მოძქსევი ბუმბულები; 22 - მეორე წყების უკანა ან მესამე წყების ბუმბულები; 23 - ფრთის მცირე მფარავი ბუმბულები; 24 - ფრთის სამუალო მფარავი ბუმბულები; 25 - ფრთის დიდი მფარავი ბუმბულები ან მხრის დიდი მფარავი ბუმბულები; 26 - ფთე - ცერზე მიმაგრებული ბუმბულების კონა; 27 - მაჯის დიდი ზედა მფარავი ბუმბულები (ფრთის ქვეშ მდებარე ყველა ბუმბული განიხილება ერთად, ილლიისქვეშა ბუმბულების გამოკლებით); 28 - საჭის ან ბოლოს ზედა მფარავი ბუმბულები; 29 - საჭის ბუმბულები; 30 - საჭის ან ბოლოს ქვედა მფარავი ბუმბულები; 31 - გალო; 32 - უკანა ან პირეული თითი; 33 - შიგნითა ან მეორე თითი; 34 - შუა ან მესამე თითი; 35 - გარეთა ან მეოთხე თითი; 36 - ქუსლი; 37 - ფრთის წინა ან მაჯის მოსახრელი; 38 - წვივი; 39 - გვერდი (მისი წინა ნაწილი ფაქტიურად მკერდის გვერდია, უკანა კი მუცლისა); 40 - წელი; 41 - ნიკაპი; 42 - კისრის ზედა ნაწილი; 43 - კისრის გვერდები.

გარდა ამისა, საჭიროა სხეულის ნაწილების გაზომვის ხერხების გასხენება: 1 - ასე იზომება ფრთა; 2 - ასე იზომება ბოლო (კუდი); 3 - ასე იზომება გალო; 4 - ნისკარგის გაზომვა შუბლის შებუმბლსიდან ნისკარგის წვერომდე:

შრინველთა რიგების სარკვევი

1(2) ფეხის ყველა თითი შეერთებულია საცურაო აპკით. დიდი ზომის შრინველებია – ვარხვისნაირნი (Pelecaniformes)

2(1) ფეხის თითოეულ თითს საკუთარი აპკი ან არშია აქვს; უკანასკნელი ორჯერ ჭარბობს თვით თითის სიგანეს.

3(4) აპკი თითოეულ თითზე სწორნაპირიანი, მთლიანი ლაპოგის სახისაა – კოკონასნაირნი (Podicipediformes)

4(3) თითების აპკები გვერდებიდან ამონაკვეთებითაა

5(6) საშუალო ზომის შრინველებია. ფრთის სიგრძეა 190-220 მმ – ლაინასნაირნი (Ralliformes)

6(5) წერილი შრინველებია. ფრთის სიგრძეა 95-138 მმ – მეჭვავიასნაირნი (Charadriiformes) (ნაწილი)

7(8) ნესგოები იხსნება ნისკარგზე არსებულ მილისებურ გაბონაზარდებში. ფეხის სამი თითი შეერთებულია სრული ან არასრული, შიგნითა თითის სიგრძის ნახევარზე მეტის მომცეელი აპკით – ქარიშხალასნაირნი (Procellariiformes)

ამ რიგიდან საქართველოში გვხვდება მხოლოდ ერთი სახე – პაგარა ქარიშხალა – *Puffinus puffinus*

8(7) ნესგოები არ იხსნება მილისებურ გაბონაზარდებში. ნისკარგი სწორია; მენისკარგისა და ქვენისკარგის კიდეები შეიცავენ მრავალრიცხოვან გარდიგარდმო ან ირიბ ფირფიგებს ან რქოვან კბილაკებს; გალოს შეუბუმბლავი ნაწილის სიგრძე არ აღემატება 40 მმ-ს – ღერღეგისნაირნი (Anseriformes)

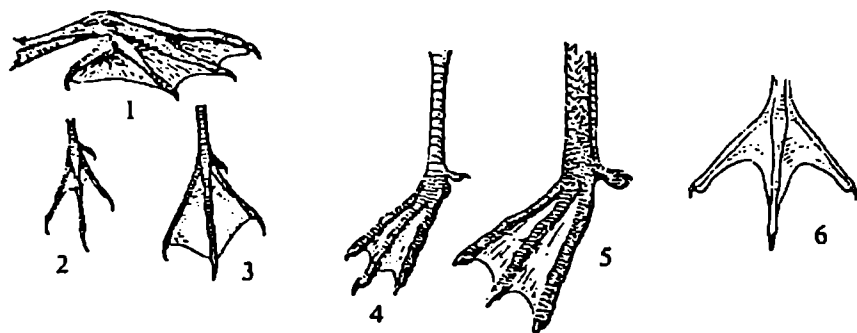
9(10) გალო დაფარულია განივი ფარების წყებით და ბოლოზე მოკლეა; ნაირგვარი ზომის შრინველებია; ზოგს გააჩნია წერილი, მოგჯერ აღუნული სადგისისებური ნისკარგი, გრძელი ფეხები – წინა თითებს შორის პაგარა აპკებით, სხვებს კი ფეხები მოკლე აქვთ; ფრთები გრძელია და ნისკარგი საკმაოდ მასიური – მეჭვავიასნაირნი (Charadriiformes)

10(9) გალო დაფარულია ბადებრივად განწყობილი ფარებით და წინიდან გროპიანია, ბასრი; ბოლო შუა თითზე (ბრჭყალიანად) მოკლეა – ღორიხვასნაირნი (Gaviiformes)

11(12) თვალები განლაგებულია თავის „სახის“ ნაწილში და წინაა მიმართული; შეუბუმბლვა ფაშარი და რბილია; პირველი წყების მომქსნევი ბუმბულებიდან 1,2 და ნაწილობრივ 3,4 – კიდეებზე კბილაკები აქვთ – ბუსნაირნი (Strigiformes)

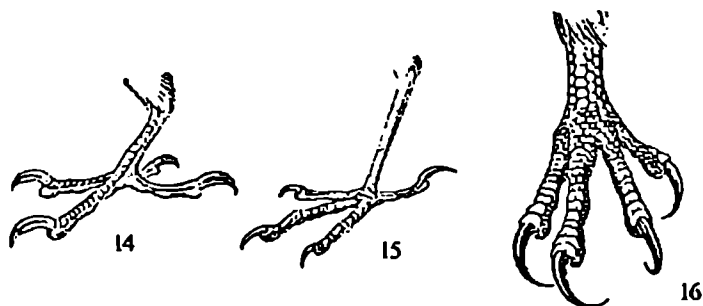
სარკვევი ნიშნები: ფეხები

- 1 – დიდი ზეამა; 2 – თევზიყლაპია; 3 – მდინარის თოლია;
4 – ვეფანი თოლია; 5 – წითელგულა ღერღეტი (კაზარი);
6 – საღვინისკარგა

- 7 – დიდი კოკონა; 8 – მელოტა; 9 – ტიგტიუა; 10 – ნამგალა;
11 – მტრედი; 12 – ალკუნი; 13 – გნოლი

- 14 – დიდი ჭრელი ხეკოდა; 15 – ჯიჯლი; 16 – კრახანაჟამია არწივი

12(11) თვალეები განლაგებულია თავის გვერდებზე და გვერდების-
კენაა მიმართული; შებუმბლეა, ძირითადად, მჭიდროა; მომქნევ ბუმ-
ბულებს კბილაკები არ გააჩნიათ

13(14) ფეხის ოთხივე თითი წინაა მიმართული; ფრთები გრძელი
და მასვილია; პირი ფართოა – ნაშგალასნაირნი (Apodiformes)

14(13) თითების განწყობა სხვანაირია

15(18) ორი თითი წინაა მიმართული, ორიც – უკან (მიგოდაქტი-
ლური ტიპის ფეხი)

16(17) თითების ბრჭყალები თანაბარი ზომისაა, ნისკარტი ოდნავ
მოღუნულია, ზენისკარტის ტროპი მომრგვალებულია – გუგულის-
ნაირნი (Cuculiformes)

ამ რიგიდან საქართველოში გვხვდება მხოლოდ ერთი სახე –
გუგული (Cuculus canorus)

17(16) თითების ბრჭყალები განსხვავებული ზომისაა; ნისკარტი
სწორი და სატეხისებურია; ზენისკარტის ტროპი წიბოიანია – კოლა-
ლასნაირნი (Piciformes)

18(15) სამი თითი მიმართულია წინ, ერთი კი (თუ არის) – უკან
(ანიგოდაქტილური ტიპის ფეხი)

19(20) ფეხის შიგნითა და შუა თითები შემრდილია; შეფერვა ღიაა,
ჭრელი; ზოგიერთს თავზე ქოჩორი აქვს – ყაჰყაჰისნაირნი
(Coraciiformes)

20(19) ფეხის თითები თავისუფალია

21(22) შებუმბლეა ფაშარია; ძალიან განიერი, ფართო პირი აქვს;
ზენისკარტს გასდევს ჯაგრისებური ბუმბულების წყება; ნესტოები
იხსნება განსაკუთრებულ (მილისებურ) წარმონაქმნებში – ბოლო-
კარკაზისნაირნი (Caprimulgiformes)

ამ რიგიდან საქართველოში გვხვდება მხო-
ლოდ ერთი სახე – ბოლოკარკაზი – *Caprimul-
gus europaeus*

22(21) ნესტოები მილისებურ წარმონაქმნებში არ ეხსნებათ;
ჯაგრისებური ბუმბულები (თუ არის) სხვანაირადაა განლაგებული;
კაუქისებრი ნისკარტის ძირში მაგარი, გლუვი, ღიად შეფერადებული
ცილიანაა (შეუბუმბლაეი, შიშველი) რომელზედაც ნესტოები იხსნება;
შეუბუმბლეა მჭიდროა, მომქნევ ბუმბულებს არავითარი კბილაკები
არა აქვთ. საშუალო და ღიდი ზომის ფირნეელებია – შაეარდნის-
ნაირნი (Falconiformes)

23(26) წვივის ქვედა ნაწილი შებუმბლულია

24(25) აეშარი ან თვალისირგვლივი სიერცე ან ორივე ერთად ბუმბულს მოკლებულია – ლაკლაკისნაირნი (Ciconiiformes)

25(24) აეშარი და თვალისირგვლივი სიერცე შებუმბულულია. მსხვილი, კრძელფეხება ფრინველებია – წეროსნაირნი (Gruiformes)

26(23) წვივისქედა ნაწილი შებუმბულავია

27(28) ნისკარტი მტრედისებურია: ზენისკარტის ძირითადი ნახევარი ოდნავ შეჭყლეტილია, გრძელი და ვიწრო ნესტოები ვარედან დაფარულია ხორცოვანი ამონახურცებით; ნისკარტის წვეროს ნაწილი ოდნავ გაფართოებულია – მტრედისნაირნი

(Columbiformes)

28(27) ნისკარტი სხვაგვარი აგებულებისაა

29(30) ნისკარტი შედარებით მოკლე და ძლიერია; ზენისკარტი ერთგვარად ამობურცულია, მოხრილია ქვემოთკენ და ქვეშ მოიცავს ქუეისკარტს; ნესტოები ნაწილობრივ დაფარულია რქოვანი აპკით; ფრთები მომრგვალოა. სხედასხვა ზომის ფრინველებია – ქათმისნაირნი (Galliformes)

30(29) ნისკარტი და ფრთები სხვანაირია. უმეტესი უმრავლესობა – წვრილი ფრინველებია – ბელურასნაირნი (Passeriformes)

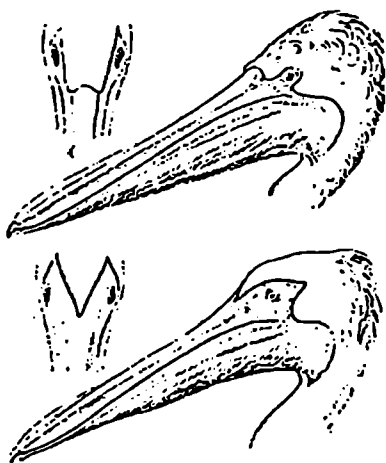
ფრინველთა სახმთა სარკვევი

რიგი – ვარხვისნაირნი

1(4) ნისკარტი განიერია, არანაკლებ 300 მმ; ქვენისკარტის ქვემოთ დიდი, გამჭიმვადი ნისკარტქეშა ჩანია; შებუმბულა ღიაა

2(3) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულების ღერო მუქია; ფეხები რუხია; შუბლის შებუმბულის შუაში პატარა მომრგვალო მონაკვეთია, რომელშიც შეჭრილია ზენისკარტის შიშველი გროპი – ქოჩორა ვარხვი – *Pelecanus crispus*

3(2) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულების ღერო ღია ფერისაა; ფეხები მოვარდისფრო ან მოყვითალოა;

თაეის შებუმბლეა შუბლზე გადადის ვიწრო ზოლის სახით, რის გამოც, თვალისირგელივი მიდამო შიშველია – ვარდისფერი ვარხვი – *Pelecanus onocrotalus*

4(1) ნისკარგი ვიწროა, 100 მმ-ზე მოკლე; შებუმბლეა მუქია

5(6) ბოლოს შემადგენლობაში 15 საჭის ბუმბულია; ფრთის სიგრძე არანაკლებ 300 მმ – დიდი ჩეამა – *Phalacrocorax carbo*

6(5) ფრთის სიგრძე 225 მმ-ზე ნაკლებია;

ნისკარგის სიგრძე არ აღემატება 35 მმ –

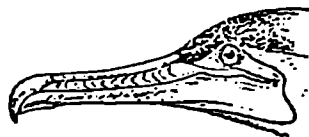
პატარა ჩეამა – *Phalacrocorax pygmaeus*

7(6) ნისკარგის სიგრძე 56-70 მმ, სიმაღლე

ძირში 16-17 მმ; მანტიის ბუმბულს შესამჩ-

ნევი მუქი წვეროები აქვს; ზრდასრულებს (ზაფხულში) თავზე მუქი ქოჩორი აქვთ

გრძელნისკარგა ჩეამა – *Phalacrocorax aristotelis*

რიგი – კოკონასნაირნი

1(2) პატარა ფრინველია, მისი ფრთის სიგრძე 110 მმ-ზე ნაკლებია; გალოს უკანა მხარე კბილაკებიანია, მისი მფარავი ფირფიტები კი სამკუთხოვანი; მუცელი მუქია. ქოჩორი არა აქვს – პატარა კოკონა – *Podiceps ruficollis*

2(1) უფრო დიდი ფრინველია, მისი ფრთის სიგრძე ჭარბობს 110 მმ; გალოს უკანა მხარე საეარცხლისებურია, მისი მფარავი ფირფიტები კი ოთხკუთხაა; ზრდასრულ ფრინველებს ზაფხულში თავსა და კისერზე საყელოსებური წაგრძელებული ბუმბულები აქვთ

3(6) ნისკარგის სიგრძე 28 მმ; გარეთა თითი (ბრჭყალით) 61 მმ-ზე გრძელია

4(5) აეშარის შებუმბულის ნაწილი და თვალსმედა ზოლი თეთრია; ზრდასრული ფრინველების საყელო წითურია, ბუმბულების წვეროები შავია; თავის ქედა მხარე და ლოყები რუხი არაა – დიდი კოკონა – *Podiceps cristatus*

5(4) აეშარა შავია; თვალსმემოთ თეთრი ზოლი არაა; საყელო წითური არაა; რუხლოყება კოკონა – *Podiceps griseigena*

6(3) ნისკარგის სიგრძე 28 მმ-ზე ნაკლებია; გალოს სიგრძე 50 მმ-ზე ნაკლებია; გარეთა თითის (ბრჭყალით) სიგრძე 61 მმ-ზე ნაკლებია; კისრის ქედა მხარე და ჩინახვი ზაფხულობით შავია; აეშარაც შავია; თვალსმემოთ ზოლი არა აქვს; ნისკარგი ოდნავ მოხრილია ზევითკენ – შავკისურა კოკონა – *Podiceps nigricollis*

რიგი – ლ ა ი ნ ა ს ნ ა ი რ ნ ი

1(2) თითები შემოვლებულია ფართო, დაყოფილარშიიანი აკეებით
მულოტა – *Fulica atra*

2(1) თითებს ან საერთოდ არ გააჩნიათ აკეები, ან თუ გააჩნიათ, ისინი ვიწრო არშიის ფორმისაა

3(4) შებუმბლეა ღია მოლურჯო-მომწვანოა; ნისკარგის სიმაღლე ძირში 28 მმ ჭარბობს; ნესტოები მომრგვალოა; გალო 85 მმ-ზე გრძელია

სონთქრის ქათამი (პორფირიონი) – *Porphyrio porphyrio*

4(3) შებუმბლეა ღია არაა; ნიკარგის სიმაღლე ძირში 18 მმ არ აღემატება; გალოს სიგრძე 70 მმ-ზე ნაკლებია

5(6) შუბლზე შიშველი კანის ფართო და მრგვალი უბანია (ბალთა); გალო 42 მმ ჭარბობს; ფრთა 190 მმ-ზე მოკლეა; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2 მე-4-ზე გრძელია

ლერწმის ქათამურა – *Gallinula chloropus*

6(5) შუბლზე ნაკლები კანის შიშველი უბანი არაა; გალო 42 მმ-ზე მოკლეა

7(8) ნისკარგი 35 მმ-ზე გრძელია და გალოს სიგრძეა; ნესტოები ძეგს წაგრძელებულ ღრმულებში

ლაინა – *Rallus aquaticus*

8(7) ნისკარგი 30 მმ-ზე მოკლეა და გალოზედაც მოკლეა; ნესტოები მომრგვალო ღრმულებში ძეგს

9(10) ფრთისქევა და ილლიისქევა ბუმბულები წითური ფერისაა; ნისკარგის სიმაღლე ძირში, მისი სიგრძის ნახევარზე მეტია; შუა თითი, უბრჭყალოდ, გალოზე მოკლეა

ღაღდა – *Crex crex*

10(9) ფრთისქევა და ილლიისქევა ბუმბულები მურაა, სანდახან თეთრი განივი ზოლებით; ნისკარგის სიმაღლე ძირში, მისი სიგრძის ნახევრის გოლია ან მასზედ მოკლეა; შუა თითი, უბრჭყალოდ, გალოს სიგრძის გოლია ან მასზედ გრძელია

11(12) ბოლოსქევა ბუმბულები ყვითელია

ჭაობის ქათამურა – *Porzana porzana*

12(11) ბოლოსქევა და ილლიისქევა ბუმბულები მუქია, ზოგჯერ თეთრი განივი ზოლებით; მეორე წყების მომქნევი ბუმბულები მუქია

13(14) ილლიისქევა ბუმბულები მუქია, თეთრი ზოლების გარეშე; პირველი წყების 1 მომქნევი ბუმბულის გარეთა მარაო მუქია; მანძილი მესამე წყებისა და პირველი წყების ბუმბულებს შორის 20 მმ-ზე მეტია

ჭაობის პაგარა ქათამურა – *Porzana parva*

14(13) ილლიისქვეშა ბუმბულები მუქია, თეთრი ანაჭრელებით; მანძილი მესამე წყებისა და პირველი წყების ბუმბულებს შორის 20 მმ-ზე ნაკლებია

ჭაობის პაწაწა ქათამურა – *Porzana pusilla*

რიგი – მეჭვავიასნაირნი

1(2) წერილი და სამუალო სიდიდის ფრინველებია, გრძელი ფეხებით და კარგად განვითარებული თითებით: უკანა თითი ან სუსტადაა განვითარებული ან სულაც არაა; საცურაო აპკები აერთებენ თითებს მხოლოდ ძირში (გამონაკლისია სადგისნისკარგა და გიუგია, რომელთა თითები არშიიანია); ნისკარგი გრძელი და წერილია, მოგჯერ მოლუნული; ნესტოები ძვეს განიერ ღრმულებში

ქვერიგი – კოკორინები (*Charadrii*)

2(1) სამუალო ზომის (უფრო იშვიათად წერილი ან მსხვილი ზომის) ფრინველებია შედარებით მოკლე ფეხებით; გალო, რომელიც ბოლოზე მოკლეა, წინიდან დაჟარულია განივი ფარებით; უმრავლესობას ღია ფერის ნისკარგი აქვს (ყვითელი, წითელი, ყვითელი – წითელი ხალით ქვენისკარგზე); ბრჭყალები ძლიერია, მოლუნული; წინა თითები შეერთებულია საცურაო აპკით, მათგან სამი წინაა მიმართული, ერთი კი (1-ლი) – უკან; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1 – რუდიმენტურია, ყველაზე გრძელი კი მე-2-ეა; ბოლო მოკლეა და სწორად მოჭრილი, იშვიათად წაგრძელებული საჭის გარეთა ან შუა ბუმბულებით; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულთა რაოდენობა შეადგენს 11, საჭის ბუმბულების რაოდენობა კი 12-ს.

ქვერიგი – თოლიები (*Lari*)

ქვერიგი – კოკორინები

1(6) პირის ჭრილი განიერია, მისი კუთხე თითქმის აღწევს თვალის წინა ან შუა საზის ღონეს

2(3) ბოლო სოლისებურია; საჭის ბუმბულებიდან შუათანები გარეთებს ჭარბობენ 25 მმ-ით; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებს უარსო თეთრი წვეროსწინა ზოლი აქვთ

ოილაჭყეცია – *Burhinus oedicnemus* (ზოგიერთი მკვლევარი აკუთვნებს მას წეროსნაირთა რიგს)

3(2) ბოლო სწორადაა მოჭრილი ან „კუდმაკრაგელაა“; პირველი წყების ყველა მომქნევი ბუშბულები ერთფეროვნად მურაა, თეთრი ჟერის გარეშე

4(5) ილლიისქეშა და ფრთისქეშა ბუშბულები შავია

ველის მერცხალა – *Glarcola nordmanni*

5(4) ილლიისქეშა და ფრთისქეშა ბუშბულები წითურია

მღელოს მერცხალა – *Glareola pratincola*

6(1) პირის ჭრილი ახლოსაც არ უდგება თეალის წინა ხაზს; ფრთის მოკეცილ მდგომარეობაში ყოფნისას, მანძილი მეორე წყების მომქნევი ბუშბულებიდან პირველის წვეროსა და ფრთის წვერს შორის თვით ფრთის სიგრძის ნახევრის გოლია და ჭარბობს გალოს სიგრძეს

7(14) საჭის შუა ბუშბულები შავია, მოწითურო ან ნაცრისფერი წვეროთი ან მოწითურო არშიებით; ნისკარტი სწორია, გრძელი, პოლხოხორკლიანი

8(9) ფრთის სიგრძე 180 მმ-ზე გრძელია; შუბლი რუხია; თავის ზედა ნაწილზე მუქ-მურა განივი ზოლებია

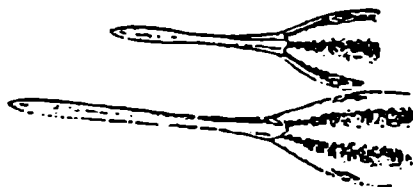
ტყისქათამი (ვალდშნეპი) – *Scolopax rusticola*

9(8) ფრთის სიგრძე 175 მმ-ზე ნაკლებია; შუბლი რუხი არაა; თავზე განივი ზოლები არაა; წვივის ბოლო შიშველია

10(11) თავზე ზემოდან, შუაში, ერთი მუქი გასწვრივი ზოლია – ცვერლებზე ნათელი ზოლებით; მურგზე მწვანე ან იისფერია – ლითონისებური ბზინვარებით

გარშნეპი – *Lymoncryptes minima*

11(10) თავზე ზემოდან შუაში ორი მუქი ზოლია, გაყოფილი ვიწრო ნათელი ზოლით; ლითონისებური ბზინვარება ბუშბულს არ გააჩნია

გარშნეპის თავი ზემოდან

ჩიბუხას თავი ზემოდან

12(13) საჭის ბუშბულებიდან 3-4 წყვილი წვეროსკენ ნახევრად თეთრია ან მთლად თეთრი – განივი ბოლისფერი ზოლებით; ფრთის ზედა მფარავ ბუშბულებს 3-6,5 მმ სიგანის თეთრი წვეროები აქვთ; ასეთივე თეთრი ბოლოები აქვთ მაჯისა და წინამხრის მფარავ ბუშბულებსაც

გოჭა – *Gallinago media*

13(12) მეორე წყების მომქნევ ბუმბულებზე 2,5-5 მმ სიგანის თეთრი ბოლებია; საჭის გარეთა ბუმბულები 10-12 მმ სიგანისაა და 4-7 მმ-ით ვერ აღწევენ ბოლოს წვერს; პირველი წყების 1 მომქნევი ბუმბულის გარეთა მარაო სულ თეთრია ან აქვს ფართო თეთრი კიდე

ჩიბუსა – *Gallinago gallinago*

14(7) საჭის შუა ბუმბულები სხვა ფერისაა

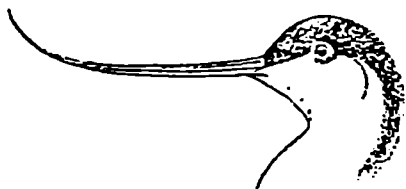
15(16) ფეხის თითებს გვერდებზე აქვთ ფართო ლაპოტები; გალო გვერდებიდან ისეა შებრტყელებული, რომ მისი წინა მხარე თითქმის ბასრია; ნისკარგი წერილი და ცილინდრულია; ფრთა 117 მმ-ზე მოკლეა; მუცლის მხარე თეთრია

მრგვალნისკარგა გიეტივა (ლილეივა) – *Phalaropus lobatus*

16(15) ფეხის თითებს ლაპოტები არ გააჩნიათ; გალო მომრგვალებულია; შეფერვა ამლაცია: შავი თეთრით; საჭის ბუმბულები თეთრი ან ნაცრისფერია; ნისკარგი გრძელი და სწორია ან ალუნული; მოზრდილი გრძელფეხება ფრინველებია; ფრთის სიგრძე 200 მმ ჰქარბობს

17(18) ნისკარგი რკალისებურად ახრილია ზევითკენ (ალუნული); ფეხი ოთხთითაა

საღვისნიკარგა – *Recurvirostra avocetta*

18(17) ნისკარგი სწორია, შავი ფერისაა; ფეხები სამთითაა, წითელი ოჩოფხა – *Himantopus himantopus*

19(20) წითელი, 60 მმ-ზე გრძელი ნისკარგი სწორია, გვერდებიდან ძლიერ შეჭყლეტილი

სირკაჟკაჟი – *Haematopus ostralegus*

20(19) ნისკარგი სხვადასხვა ყოფრმისაა, მაგრამ თუ სწორია, წითელი და გვერდებიდან შეჭყლეტილი არაა

21(34) ნესგოების წინა მხარე საგრძნობლად სცილდება ნისკარგის ძირითად მეოთხედს, გაზომილს პირის კუთხიდან; ნისკარგი გრძელი არ არის, სწორია

22(23) ფრთა განივი და ბლაგვია, მისი წვერო (მანძილი ყველაზე გრძელი პირველი წყების მომქნევი ბუმბულის წვეროსა და მეორე

წყების მომქნევი ბუმბულებიდან I-ის წვეროს შორის) მოკლეა და თვით ფრთაზე 2,5-ჯერ მოკლეა

პრანწია – *Vanellus vanellus*

23(22) ფრთა უფრო მოკლე და ეიწროა, მისი წვერო წაგრძელებულია და მთელ ფრთაზე დაახლოებით 1,5-ჯერ მოკლეა

24(57) ფეხები სამთითაა (უკანა თითი სულ არაა)

25. ფრთის სიგრძე არ აღემატება 160 მმ-ის, გალო 30 მმ-ზე მოკლეა; საჰის ბუმბულები ორფეროვანია: ძირში თეთრი, წვეროსკენ კი შავი

მეკენჭია – *Arenaria interpres*

26(27) ზურგის მხარეზე მოყვითალო-მოოქროსფრო კოპლებია; საჰის ბუმბულებზე მუქი და ღია ფერის განივი ზოლებია; ფრთისქვეშა და ილლიისქვეშა ბუმბულები თეთრია

ოქროსფერი მეჭეპია *Charadrius apricarius*

27(26) ზურგის მხარე ერთფეროვანია, ოქროსფერი კოპლების გარეშე

28(29) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულების ღეროებზე თეთრი ფერი უმნიშვნელოდაა წარმოდგენილი; თეთრი შუბლი ნისკარგისა-გან შავი ზოლითაა გამოყოფილი

ყელსახვევიანი წინგალა – *Charadrius hiaticula*

29(28) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულების ღეროები თეთრი ფერისაა და მხოლოდ მათი წვერია მუქი

30(33) წერილი ფრინველებია; ფრთა 125 მმ-ზე მოკლეა

31(32) თხემის წინა ნაწილი შავია; ფეხები ღია ფერისაა; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულების ღეროები, გარდა პირველისა, – მუქია

პატარა წინგალა – *Charadrius dubius*

32(31) თხემის წინა ნაწილი ღია ფერისაა; ფეხები მუქია; რამდენიმე მომქნევი ბუმბულის ღერო თეთრია

ზღვის წინგალა – *Charadrius alexandrinus*

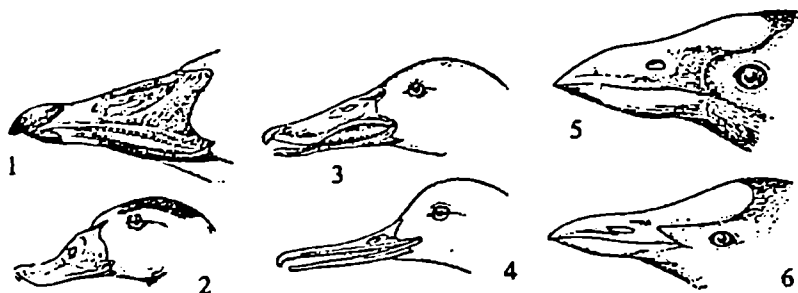
33(30) უფრო მოზრდილი ფრინველებია; ფრთა 125 მმ-ზე გრძელია; თავი გემოდან შავი ან მომურო-შავია (ახალგაზრდებთან); მუცელი შავია ან მოყვითალო-წითური

ტიბუარა – *Charadrius morinellus*

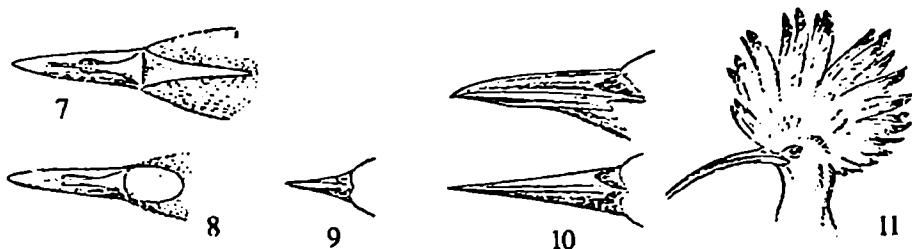
34(21) ნესგოები განლაგებულია ნისკარგის ძირითადი მეოთხედის ფარგლებში (ზოგჯერ ოდნავ სცილდება მას); ნისკარგი წერილი და მოხდენილია, ზოგჯერ მოხრილი

35(58) მოქმნევი ბუმბულები განივად დამოლილი ან ზურგის ფერისაა; გალოს წინა ნაწილი (ან მისი ქვედა ნაწილი მაინც) დაფარულია განივი ფარებით

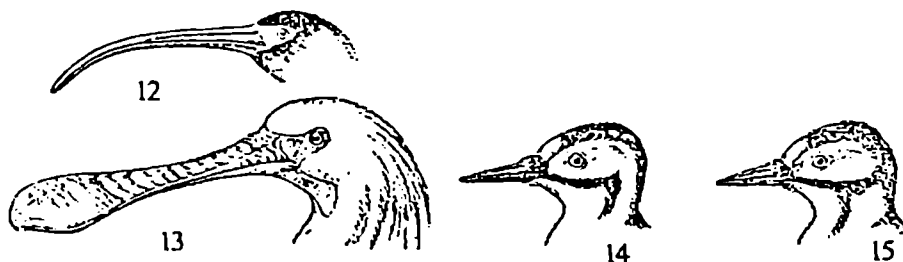
სარკვევი ნიშნები: ნისკარტები

1 - მოკალღე ღერღეტი; 2 - იხვი; 3 - განიერნისკარტა იხვი;
4 - ბატასინი; 5 - ხონტქრის ქათამი; 6 - მელოტა

7 - რქოსანი ღერწმის ქათამურა (მესადარებლად);
8 - ღერწმის ქათამურა; 9 - გუგული;
10 - მწვანე კოდალა (ზევიდან და გვერდიდან, 11 - ოფოფი

12 - ივეოსი; 13 - ჟერო; 14 - სირიული ხეკოდა;
15 - დიდი ჭრელი ხეკოდა

36(41) ნისკარგი ქვევითკენ არის რკალივით მოღუნული; მსხვილი ჟრინველებია მათი ფრთის სიგრძე 165 მმ-ზე მეტია

37(38) თხემი შავ-მურა ფერისაა, შუაში ნათელი სიგრძივი ზოლით; გაღო უკანა მხრიდან დაფარულია ბადებრივად განწყობილი ფარე-ბით; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულების მიგნითა მარაოები ნაყოფი განივი ზოლებითაა დაზოლილი ან მათზე განივი ლაქებია; ფრთის სიგრძე 20 სმ-ზე მეტია; ნისკარგი გაღოზე გრძელია

საშუალო კრონშენკი – *Numenius phaeopus*

38(37) თხემი გასწვრივია დაზოლილი

39(40) უფრო მომცრო ჟრინველებია; ზურგის უკანა ნაწილი თეთრი ან უმეტესად თეთრია; მუქი ხალები სხეულის გვერდებზე მომრგვალოა; ფრთა 26 სმ-ზე მოკლეა

პატარა კრონშენკი – *Numenius tenuirostris*

40(39) უფრო მოდიდო ჟრინველებია; მუქი ხალები სხეულის გვერ-დებზე წაგრძელებულია; ფრთა 27 სმ-ზე გრძელია

დიდი კრონშენკი – *Numenius arquata*

41(36) ნისკარგი ქვევითკენ მოხრილი არაა, იგი ან სწორია ან რკალისებურად აღუნული ზევითკენ

42(43) ნისკარგი რკალისებურადაა აღუნული ზევითკენ

რუხი კოკორინა – *Terekia cinerea*

43(42) ნისკარგი ზევითკენ აღუნული არაა

44(57) შუბლის შებუმბლეა მოკეცება ნისკარგის გროპს პირის კუთხის იქით; ნისკარგი ბოლოზე მოკლეა ან მისი ტოლია

45(46) ზურგის მხარეზე, წელზე და ბოლოს მფარავ ბუმბულებზე თეთრი ფერი არ შეიმჩნევა, ეს ნაწილები ზურგის წინა ნაწილის ფე-რისაა; ფრთა 110 მმ-ზე მოკლეა; ბოლო მეტნაკლებად სოლისებურია

მებორნე – *Tringa hypoleucos*

46(45) ზურგის უკანა ნაწილზე, წელზე და ბოლოს მფარავ ბუმბულებზე თეთრი ფერი არის; ეს უბნები მკვეთრად განსხვავდება მეფერილობით ზურგის წინა ნაწილისაგან

47(50) ზურგის უკანა ნაწილი წინა ნაწილივით მუქია

48(49) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1-ის ღერო მუქია; ფრთისქვეშა და ილლისქვეშა ბუმბულები დაზოლილია ვიწრო თეთ-რი და უფრო განიერი მუქ-მოკოლადისფერი ზოლებით

შაჟულა – *Tringa ochropus*

49(48) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1-ის ღერო თეთ-რია; ილლისქვეშა ბუმბულები თეთრია. განივი მურა ლაქებით

ჟიჟი – *Tringa glareola*

50(47) ზურგის უკანა ნაწილი თეთრია, წინა კი მუქი

51(54) თეთრი ფერი არის პირველი წყების მომქნევი ბუმბულების შიგნითა მარაოებზე და მეორე წყების მომქნევე ბუმბულებზე, აგრეთვე შეუბუმბლავ ნაწილებზე; ნისკარგი სწორია; ფეხები წითელი, ხარისჯისფერი ან შავია

52(53) მეორე წყების მომქნევი ბუმბულები დაბოლილია გარდი-გარდმო თეთრი და მომურო-რუხი ზოლებით, სუფთა თეთრი ბუმბულები არაა; ფრინველის საერთო შეფერვა მუქია.

პრანჭა ჭოვილო – *Tringa erythropus*

53(52) მეორე წყების მომქნევე ბუმბულებს შორის რამდენიმე სუფთა თეთრი ფერისაა; ფრინველის საერთო შეფერვა უფრო ღიაა.

მსეფანი – *Tringa totanus*

54(51) თეთრი ფერი პირველი წყების მომქნევი ბუმბულების შიგნითა მარაოებზე და მეორე წყების მომქნევე ბუმბულებზე შეიძლება იყოს მხოლოდ მარაოთა ძირებში; ნისკარგი ოდნავ აღუნულია გემოთიკენ; ფეხები მომწვანო-ყვითელი ან მორუხოა.

55(56) ფრთა 150 მმ-ზე მოკლეა;

მერუე – *Tringa stagnatilis*

56(55) ფრთა 160 მმ-ზე გრძელია; შუა და შიგნითა თითებს შორის ოდნავ შესამჩნევი საცურაო აკვია; ნისკარგი ოდნავ აღუნულია გემოთიკენ – ღიდი ჭოვილო – *Tringa nebularia*

57(44) შუბლის შებუმბლეა არ მოჰყვება ნისკარგის გროპს პირის კუთხის მიღმა; ნისკარგი ბოლოზე გრძელია, იგი წვეროსთან არ ფართოვდება და სორკლიანი არაა

ღიდი ღია – *Limosa limosa*

58(24) ფეხები ოთხთითაა, უკანა თითი პატარაა; ილღისქვეშა ბუმბულები შავია

კვათარი – *Squatarola squatarola*

59(36) საჭის ბუმბულები განივად დაბოლილი არაა და ზურგისფერად შეფერილნი არ არიან; გალო წინა მხრიდან დაფარულია მრავალკუთხა ფარებით

60(61) უკანა თითი აგროფირებულია

მეჭეშია კოკორინა – *Calidris (Crocethia) alba*

61(60) უკანა თითი არის

62(63) ნისკარგი თავისი სიგრძის მეტ ნაწილზე გაბრტყელებულია; ნისკარგის შუაში მისი სიგანე სიმაღლის გოლია; ნესტოები ისხნება ნისკარგის გვერდებზე განლაგებულ ოდნავ შესამჩნევ ღარებში

მეტალახე – *Limicola falcinellus*

63(62) ნისკარგი არ არის გაბრწყელებული, იგი უფრო ვიწროა, მოძრავალო, შესამჩნევი გროპით, მის გვერდებზე კარგად შესამჩნევი ღარებია, რომლებიც თითქმის აღწევენ ზენისკარგის წვეროს

64(69) წინა თითები ძირში თაყისუფალია და საცურაო აპკი არ გააისნიათ

65(66) საჭის ბუმბულები მუქია; თეთრი ფერი სულ არაა ან წარმოდგენილია მცირე მინარევების სახით; წელი მურაა; ფეხები შავია; ზაფხულობით მუცელზე უჩნდებათ დიდი შავი ლაქა; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულების შუაში თეთრი მინარევებია; ფრთის სიგრძე 117 მმ-ზე ნაკლებია

შაკჩინახვა მექეიშია – *Calidris alpina*

66(65) საჭის ბუმბულები თეთრია, სუსტი ბოლისფერი მინარევით ძარაოს გარეთა წვერებთან

თეიარკუდა (ბოლოთეთრი) მექეიშია – *Calidris temminckii*

67(69) ნისკარგი სწორია; ფეხები შავია; შუა თითის სიგრძე, ბრჭყალიანად, 17,5-21 მმ-ია; მეორე წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 8,9 – ზედა ნახევარში მოთეთროა ან ბაც-ბოლისფერია

კოკორინა – ბელურა – *Calidris minuta*

68(67) ნისკარგი რკალისებურად მოღუნულია ქვევითკენ, იგი გალოზე გრძელია

წითელჩინახვა მექეიშია – *Calidris testacea*

69(44) ჰაგარა საცურაო აპკი არის მხოლოდ შუა და გარეთა თითებს შორის; გალოს სიგრძე ჭარბობს 38 მმ-ს; ფრთის სიგრძე 140 მმ-ზე მეტია

ტერუხგანი, მაჩხუბარა კოკორინა – *Philomachus pugnax*

ქვერიგი – თოღები

1(10) ზენისკარგი და ქვენისკარგი თითქმის თანაბარია; ზენისკარგზე კაუჭი არაა

2(5) ბოლოს სიგრძე ფრთის სიგრძის ნახევარზე მეტია; ბოლოზე ღრმა – მისი სიგრძის 1/3-ზე მეტი ამონაკეეთია; საჭის გვერდითა ბუმბულები წვეგიანი წვეროებითაა

3(4) ფრთა 285 მმ-ზე გრძელია, ნისკარგი 45 მმ-ზე გრძელი – შავი, ყვითელი წვეროთი; კეფაზე ქოჩორი აქვს

ჭრელცხვირა თევზიყლაპია – *Sterna sandvicensis*

4(3) ფრთა 285 მმ-ზე მოკლეა; ნისკარგი ორფერია; წითელი, მოშავო წვეროთი ან შავი; გალო 18 მმ-ზე გრძელია

ჩეულებრივი თევზიყლაპია – *Sterna hirundo*

5(2) ბოლოს სიგრძე ფრთის სიგრძეზე ნაკლებია; ბოლოს ამონაკვეთი მისი სიგრძის 1/3-ზე ნაკლებია; საჭის გვერდით ბუმბულები წვეტიანს ატარებს; ფრთა 250 მმ-ზე მოკლეა; თითებსმორისი საცურაო აპკები ღრმადაა ამოკეცილი და თითების ნახევარს არ სცილდებიან; ნისკარგი სუსტია, 31 მმ-ზე მოკლე

6(7) მუცლის მხარე შავი ან რუხია, ზურგიც შავია; ბოლოს მუარავი და საჭის ბუმბულები თეთრია ან თეთრი ძირითაა; ფრთის სიგრძე მუარავი ბუმბულები და გვერდები თეთრია

თეთრფრთიანი თევზიყლაპია – *Chlidonias leucoptera*

7(6) მუცლის მხარე თეთრია

8(9) ფრთისქვეშა ბუმბული რუხია; ჩიჩახვის გვერდებზე მუქი მო-რუხი-მურა ლაქაა

შავი თევზიყლაპია – *Chlidonias nigra*

9(8) ფრთისქვეშა ბუმბულები თეთრია; ჩიჩახვებზე ლაქები არაა; ფრთა 225 მმ-ზე გრძელია; ნისკარგი 25 მმ-ზე გრძელია

თეთრთოლქვეშა თევზიყლაპია – *Chlidonias hybrida*

10(1) ზეინისკარგი ქვეინისკარგზე გრძელია და წვერზე მას შესამჩნევი კაუჭი აქვს

11(12) ზურგის მხარე მუქია; მურა ან მოშავო; ფრთა 450 მმ-ზე გრძელია; ნისკარგი 55 მმ-ზე გრძელია

დიდი ზღვის თოლია – *Larus marinus*

12(11) ზურგის შეფერილობა სხვანაირია

13(14) მომქნევი ბუმბულები ორფერია: შავი ან მუქ-მურა თეთრის მეტნაკლები მინარევით; თავი თეთრია; ფრთა 300 მმ-ზე მოკლეა; ნისკარგი დაბალია, სიმაღლით არ აღემატება 10 მმ-ს, პირველი წყების მომქნევი ბუმბულების წინა ნაწილი შავი წვეროთი და მარაოების გვერდებითაა

წერილნისკარგა თოლია – *Larus genei*

14(13) უფრო მომცროა; ნისკარგი 55 მმ-ზე მოკლეა. ფრთის სიგრძე არ აღემატება 450 მმ; ნისკარგის სიმაღლე არ აღემატება სიგძის 1/3-ს; ბევიდან შეფერვა მოშავოა

კლუშა-თოლია – *Larus fuscus*

15(18) თავი სულ თეთრია ან თეთრი მკრთალი მომურო ლაქებით

16(17) ნისკარგი, ორფეროვანია, ქვეინისკარგზე წითელი ლაქით, მისი სიმაღლე 10 მმ-ზე მეტია; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულები შავ-თეთრია, თეთრი წვერთანა ნახვავით

ვერცხლისფერი თოლია – *Larus argentatus*

17(16) ნისკარგი ერთფეროვანია – ყვითელი; ქვეინისკარგზე ლაქა არაა; ფრთა 205 მმ-ზე ნაკლებია

- ვეეანი თოლია – *Larus canus*
 18(15) თავი მექია; შავი ან მურა
 19(20) თავი მურა ფერისაა
 ჩეულებრივი თოლია – *Larus ridibundus*
 20(19) თავი შავი ფერისაა
 21(22) დიდი ზომის ფრინველია; ფრთა 450 მმ-ზე გრძელია;
 ნისკარგზე – წვეროსთან – წითელი ლაქა და შავი ზოლია
 შავთაბა დიდთოლია – *Larus ichthyaetus*
 22(21) უფრო მომცროა, ფრთის სიგრძეა 320 მმ; ნისკარგზე შავი
 ზოლი არა აქვს
 23(24) ფრთა 270 მმ-ზე გრძელია, მომქნევი ბუმბულები რუსი
 ფერისაა – შავი და თეთრი ნახაგით
 ხმელთაშუაზღვისეული თოლია – *Larus melanocephalus*
 24(23) ფრთა 240 მმ-ზე მოკლეა; მომქნევი ბუმბულებზე შავი ფერი
 არაა
 პატარა თოლია – *Larus minutus*

რიგი – ღერღეცისნაირნი

- 1(14) ცალო მთლიანად ბადებრივი ფარებითაა დაფარული, წინა
 მხრიდან ისინი წახნაგოვანი ფორმისაა
 2(5) შუა თითის სიგრძე, უბრჭყალოდ, 107 მმ-ზე ნაკლები არ არის;
 მოშავო-მურა ან შავი მომქნევი ბუმბულები არა აქვთ
 3(4) სხეულის საერთო შეფერვა თეთრია; ნისკარგზე, ფუძესთან,
 შავი ამონაბურცია; ნისკარგი გვერდიდან ნარინჯისფერ-წითელია;
 ბოლო სოლისებური ფორმისაა; საჭის გვერდითი ბუმბულები საშუ-
 ალოებზე მოკლეა არანაკლებ 65 მმ-ით.
 წითელნისკარგა, სისინა გელი – *Cygnus olor*
 4(3) ნისკარგზე შავი ამონაბურცი არაა; ნისკარგი გვერდიდან
 ნესტოებადმდე ყვითელია; ბოლო მომრგვალებული აქვს; საჭის გვერ-
 დითი ბუმბულები საშუალოებზე მოკლეა 60 მმ-ით და მეტად
 ყვითელნისკარგა, მყივანი გელი – *Cygnus cygnus*
 5(2) შუა თითის სიგრძე, უბრჭყალოდ, 106 მმ-ზე გრძელი არაა;
 მომქნევი ბუმბულები შავია ან მოშავო-მურა
 6(7) ნისკარგი და ფეხები შავია; თავზე, კისრის გვერდებზე და ჩი-
 ჩახებზე მუქწითური ან მომურო-წითური ლაქებია
 წითელგულა ღერღეცი, წითელჩიჩახვა კაზარი – *Branta ruficollis*

7(6) ნისკარგი შავი მხოლოდ ძირში და წვეროზეა, შუაში კი ყვითელი ან მოწითალო ან მთლად ბაც-წითელი (ზრდასრულებში) ან მოყვითალო (ახალგაზრდებში); ფეხები და ბოლო შავი არაა.

8 კისრისა და განის გვერდების, მომქნევი ბუმბულების ზედა მუარავი ბუმბულები ორფეროვანია; ბუმბულების არშიები თვით ბუმბულებზე მუქი ან ბაჟია; თავზე თეთრი ფერი ან სულ არ არის, ან მხოლოდ მუხლზეა

9(10) ნისკარგის ძირი და ფრჩხილანა შავია, წვეროზე განიერი ჭრელი სახევეია

მეკალოე ღერღეტი – *Anser fabalis*

10(9) ფრჩხილანა შავი არაა, ნისკარგი ერთფეროვანია (შავი არაა) ყოველგვარი სახევეის გარეშე; ზურგის უკანა მხარე და წელი ნაცრისფერია; თეთრი ფერი ნისკარგის ძირში ან სულ არ არის, ან აქ არის, მისი სიგანე 5 მმ არ აღემატება

რუხი ღერღეტი – *Anser anser*

11. ზურგის უკანა მხარე მომურო-რუხია ან მუქი რუხი; წელი რუხი ან მუქი რუხია; ნისკარგის ძირში ან მოშავო ზოლია, რომლის უკან ქალკეული თეთრი ბუმბულებია ან მთლიანი თეთრი ზოლია – არანაკლები 10 მმ-სა

12(13) ზედა ყბაზე 25 კბილაკზე მეტია; ფრჩხილანა პაგარაა და 4-ჯერ ეგევა ნისკარგის სიგრძეში

თეთრშებლა ღერღეტი – *Anser albifrons*

13(12) ზედა ყბაზე 25 კბილაკზე ნაკლებია; ფრჩხილანა მომრდილია და ნისკარგის სიგრძეში 3,5-ჯერ მეტად ან ნაკლებად ეგევა

პაგარა (წრიპინა) ღერღეტი – *Anser erythropus*

14(1) გაღო წინა მხრიდან, ქვედა ნაწილში მაინც, დაფარულია გასწერივი ფარებით

15(16) ბოლო მომრგვალო, გრძელი არაა; საპის ბუმბულებიდან გარეთა განიერი ბუმბულები შუა ბუმბულებზე ოდნავ მოკლენი არიან

16(15) ბოლოს მუარავი ბუმბულები გრძელია და ბოლოს ფარავენ შუამდე და მეტად; უკანა თითის სიგრძე 2-3-ჯერ ჭარბობს მის სიგანეს

17(24) ნისკარგი ეიწროა, წაგრძელებული, წვეროსთან ოდნავ მეფიწროებული; მენისკარგი და ქვენისკარგი შეიარაღებულია უკან გადახრილი კბილაკებით

18(19) ნისკარგი გაღოზე მოკლეა, მისი სიგრძე 35 მმ-ზე ნაკლებია; სარკე, ფეხები მუქია

პაგარა ბაგასინი – *Mergus albellus*

19(18) ნისკარგი ვალოზე გრძელია, მისი სიგრძე 35 მმ-ს ჭარბობს; სარკე თეთრია, ფეხები წითელი ან მოწითალო-ყვითელია

20(21) მენისკარგის გვერდებზე არაუმეტეს 15 კბილაკისაა; ფრჩხილანას სიგრძე გროპზე 10 მმ-მდეა

დიდი ბაგასინი – *Mergus merganser*

21(20) მენისკარგის გვერდებზე 10 კბილაკზე ნაკლებია; ფრჩხილანას სიგრძე გროპზე 10 მმ-ით ნაკლებია; ზურგზე თეთრი წინწკლები არ გააჩნია

გრძელნისკარგა ბაგასინი – *Mergus serrator*

22(23) ნისკარგი დიდი, ბრტყელი და განიერია; მისი სიგანე ნესტოების უბანში 29-30 მმ-ია; როგორც მენისკარგი, ისე ქვენისკარგიც შეიარაღებულია ვერტიკალური ფირფიტებით

ტურპანი – *Melanitta fusca*

23(22) ნისკარგი სხეანაირია; ფრჩხილანა ვიწროა და იკაეებს მენისკარგის მსოლოდ წვეროს

ამაყა – *Bucephala clangula*

24(17) ნისკარგი ბრტყელია, შებრტყელებული ღორსო-ვენტრალურად, ფირფიტებით გვერდებზე (უკბილაკებოდ); მანძილი ნესტოდან პირის კუთხეებზე შეადგენს ნესტოდან ნისკარგის წვერომდე არსებული მანძილის 2/3-ს

25(26) ნისკარგი ძირიდან წვეროსკენ ვიწროვდება; ფრთის ზედა მფარავი ბუმბულები მომწვანო-თიხისფერია; ფეხები წითელი, ნარინჯისფერი ან ყვითელია; ფრთა სიგრძით 240 მმ-ზე ნაკლები არაა

წითელცხვირა ყურყუმელა – *Netta rufina*

26(25) ნისკარგი მთელ სიგრძეზე თანაბარია ან წვეროსკენ ოდნავ გაფართოებული; ფეხები მუქია; ფრთის სიგრძე 240 მმ-ზე ნაკლებია

27(28) ფრთაზე რუხი სარკეა

წითელთავა ყურყუმელა – *Aythya ferina*

28(27) ფრთაზე თეთრი სარკეა

29(30) მკერდის გვერდებზე მუქწაბლისფერარშიიანი ბუმბულებია; წვივის წაგრძელებული ბუმბულები მოწითურო-წაბლისფერია; ბოლოსქვეშა ბუმბულები თეთრია; ნიკაპზე სამკუთხა თეთრი ხალია; ზურგზე კოკლები არა აქვს, მაგრამ თუ არის – წითური ფერისაა; თავ-კისერი მოწითურო-მურაა; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულების შიგნითა მარაოების ძირები თეთრია; ნისკარგის სიგანე ნესტოების ღონეზე 17-20 მმ-ია

თუთრთვალა ყურყუმელა – *Aythya nyroca*

31(29) მკერდის გვერდებზე თეთრი, მოყვითალო-წითურაარშიიანი ან სკლაყ უარშიო ბუმბულებია; წვივის წაგრძელებული ბუმბულები მურა,

ქორუსო-მურა ან თეთრია; ნიკაპზე არაეითარი ხალი არა აქეს; მურგზე ზოგჯერ ემსწევა რუხი ან მოთეთრო განივი წინწკლები ან ნაღენი

31(32) თაეზე აქეს მეტნაკლებად განვითარებული ქოჩორი; ბოლოსქვემა ბუმბულები მუქ-მურა ან ჭრელია; მეტნაკლებად ეიწრო სიეთრი ზოლია ნისკარგის ძირში და თეთრივე ხალი ყურსუკან

ქოჩორა ყვინთია – *Aythya fuligula*

32(31) თაეზე ქოჩორი არაა; ბოლოსქვემა ბუმბულები ჭუჭყიან-თეთრი ფერისა ან ჭრელია; ნისკარგის ძირში ეიწრო თეთრი ზოლია, ყურსუკან კი თეთრი ხალია

ზღვის ყვინთია – *Aythya marila*

33(36) ფრთაზე დიდრონი ღია-მწვანე სარკეა, მურგის მხრიდან შემოფარგლული წითური ზოლით; ფრთა 295 მმ-ზე გრძელია; გენისკარგი და ქვენისკარგი ქმნიან კლაკნილ ხაზს, რომელიც ამონახურციით მიმართულია ქვევითკენ; თაეზე ქოჩორი არა აქეს

34(35) შეფერვა აშლაყია – თეთრი, წითური და შავი უბნებით; მკერდისა და მუცლის გაყოლებით, შუაში, შავი ან მოშავო-მურა ფერის ზოლია

აშლაყი იხვი – *Tadorna tadorna*

35(34) შეფერვაში ჭარბობს წითური ფერები

წითელი იხვი – *Tadorna ferruginea*

36(33) ფრთაზე სარკე თუ არის, იგი წითური ზოლით შემოფარგლული არაა; ფრჩხილანას უჭირავს ნისკარგის სიგანის $1/3$ ან $1/4$; ფრთა 220 მმ-ზე მოკლეა

37(38) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულების ღეროები თეთრი ფერისაა

ჭახჭახა იხვინჯა – *Anas querquedula*

38(37) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულების ღეროები მურაა; სარკე შემოფარგლულია მოთეთრო ზოლით, რომელსაც ზოგჯერ მოწითურო ელფერი დაჰკრავს, ზოგჯერ კი ფრთის დიდი მუარავი ბუმბულების წვეროებიც წითურია; საჯის ბუმბულების შუა წყვილი 75 მმ-ზე მოკლეა

სტეენია იხვინჯა – *Anas crecca*

39(40) ნისკარგი წვეროში ორჯერ უფრო განიერია, ვიდრე ძირში

განიერნისკარგა (ფართოცხვირა) იხვი – *Anas clypeata*

40(39) ნისკარგი მთელ სიგრძეზე თანაბარი სიგანისაა, მეტწილად ერთფეროვანი შეფერვით

41(42) ფრთის სარკე შეიცავს იისფერს; ყელი მოწითურო ელფერითაა ან ღიაა, დაწინწკლული ან შავი – ლურჯ-მწვანე ბზინვარებით

გარეული იხვი – *Anas platyrhynchos*

42(41) ფრთის სარკე იისფერს არ შეიცავს.

43(44) ნისკარტის სიგრძე შუბლის შებუბლვიდან წვერომდე –
გალოს სიგრძეზე ნაკლებია

თერთშუბლა იხვი – *Anas penelope*

44(43) ნისკარტის სიგრძე შუბლის შებუბლვიდან წვერომდე –
გალოს სიგრძეზე მეტია

45(46) ზენისკარტის ნაპირები ყვითელია ან მოყვითალო-მურაა
ძირში; ფრთის მფარავ ბუმბულებზე მსხვილი მუქ-წითური ლაქაა;
სარკე შედგება განიერი თეთრი, შავი და მურა ზოლებისაგან და წინა
მხრიდან შემოფარგლულია შავი ზოლით; ფეხები ყვითელია

რუხი იხვი – *Anas strepera*

46(45) ნისკარტი მთლად შავია; ფრთაზე წითური ლაქა არაა;
სარკის ზოლები უფრო ვიწროა; ფეხები მურა ან მომწვანო-რუხია;
მანძილი საჭის გარეთა და შუა ბუმბულებს შორის 25 მმ-ზე ნაკლები
არაა; სარკე ღია-მომწვანო-ბრინჯაოსფერია, შემოფარგლულია ვი-
წრო ზოლებით; წინა მხრიდან ყვითლით, ზემოდან შავით და უკანა
მხრიდან კი შავითა და თეთრით

კუდსადგისა იხვი – *Anas acuta*

რიგი – ბუსნაირნი

1(2) ფრთა 400 მმ-ზე გრძელია; ფეხის თითები მევიდან შებუბლუ-
ლია; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულების გარეთა მარაო დაკბი-
ლულია, მათგან ყველაზე გრძელი მესამე ბუმბულია

ზარნაშო – *Bubo bubo*

2(1) ფრთა 400 მმ-ზე მოკლეა

3(8) თხემის გვერდებზე წაგრძელებული ბუმბულების კონებია ე.წ.
„ყურები“

4(7) ფრთა 200 მმ-ზე გრძელია

5(6) „ყურები“ კარგადაა გამოსატყლი; ზურგისა და მხრების ბუმ-
ბულებზე განივი ზოლებია; მუცლის მხარეზე მუქი განივი და გასწე-
რიუ ნახატებია

ოლოლი – *Asio otus*

6(5) „ყურები“ მოკლეა და ძნელად შესამჩნევი; ზურგი და მხრები და-
ზოლილი არ არის; მუცლის მხარეზე მხოლოდ განივი მუქი ნახატებია

ბაიყუში – *Asio flammeus*

7(4) ფრთა 150 მმ-ზე მოკლეა

წყირომი – *Otus scops*

8(3) თხემის გვერდებზე „ყურები“ არაა; ფრთა 250 მმ-ზე გრძელია
ბუ – *Strix aluco*

9(10) ბოლო გრძელია, სიგრძით ფრთის სიგრძის 2/3-ის გოლია;
პი-4 პირველი წყების მომქნევი ბუმბულის გარეთა მარაო ამოკე-
თილია; ყურის ხერხელები სიმეგრეულადაა განწყობილი
ქოტი – *Athene noctua*

რიგი – კოდალასნაირნი

1(2) ბოლოს ბუმბულები რბილია, მათი წვეროები არ არის წამახ-
ეილებული; ნესტოები შებუმბულნი არაა; ზურგის შეფერვა მორუხო-
მურაა, მუქი ანაჰრელებით

მაქსია – *Jynx torquilla*

2(1) ბოლოს ბუმბულები ხისგია, უხეში, მათი წვეროები წამახ-
ეილებულია; ნესტოები დაფარულია ჯაგრისებური, წინ გაშვერილი
ბუმბულებით; ზურგის შეფერვა სხეანაირია

3(4) შეფერვა შავია; ფრთა 200 მმ-ზე გრძელია

ხეკაკუნა – *Dryocopus martius*

4(3) შეფერვა შავი არა. ფრთა 200 მმ-ზე მოკლეა

5(6) ზურგის მხარე მწვანე და მომწვანოა

მწვანე კოდალა – *Picus viridis*

6(5) მწვანე ფერი ზურგის შეფერვაში არაა

7(8) პატარა ფრინველია; ფრთა 110 მმ-ზე მოკლეა; პირველი წყე-
ბის მომქნევი ბუმბულებიდან 2 მოკლეა 7-ზე; მრდასრული ფრინ-
ველების თხემი წითელია

პატარა ჭრელი ხეკოდა – *Dendrocopos minor*

8(7) ფრთის სიგრძე 135 მმ-მდეა; მუცელი და სხეულის გვერდები
გოგირდისფერყვითელი ელფერითაა

საშუალო ჭრელი ხეკოდა – *Dendrocopos medius*

9(10) ზურგის მხარე თეთრია ან თეთრი მინარევით

თეთრზურგა ხეკოდა – *Dendrocopos leucotos*

10(9) ზურგის მხარე შავია

1(12) ლოყები და კისერი თეთრია. ლოყა შემოფარგლულია კე-
ლაძე მისული შავი განივი ზოლით

დიდი ჭრელი ხეკოდა – *Dendrocopos major*

12(11) ლოყები და კისერი თეთრია, ლოყა შავი განივი ზოლით შე-
მოფარგლული არაა

სირიული ხეკოდა – *Dendrocopos syriacus*

რიგო – ყაპყაპისნაირნი

1(2) ნისკარგი გრძელია, რკალისებურად ჩალუნული ქვევითკენ; თავზე დიდი ქოჩორია

ოფოფი – *Upupa epops*

2(1) ნისკარგი სხვანაირია

3(5) ნისკარგი სწორი, გრძელი და ძლიერია, ან მოკლეა და ძლიერ განიერი ძირში; საჭის შემადგენლობაში 6 წყვილი ბუმბულია, შუა ბუმბულები წაგრძელებული არაა

4(8) სხეულის ქვედა მხარე ცისფერი ან მწვანეა; ფეხები ძლიერია, თითები თავისუფალი

ყაპყაპი – *Coracias garrulus*

5(3) ნისკარგი წერილი და გრძელია, ოდნავ ჩალუნული ქვევითკენ; საჭის შემადგენლობაში 5 წყვილი ბუმბულია, შუა ბუმბულები წაგრძელებულია და წვეროს ნაწილში მევიწროებული

6(7) კეფა მოწითურო-ყავისფერია, ყელი ყვითელი

კეირიონი – *Merops apiaster*

7(6) კეფა მწვანეა, ყელი მოწითურო-ყავისფერი

მწვანე კეირიონი – *Merops superciliosus*

8(4) სხეულის შეფერილობა წითური და ცისფერია; ფეხები სუსტია, გარეთა და შუა თითები ძირითად ნახევარში შემრდილია; ბოლო ნისკარგის სიგრძისაა ან უფრო მოკლე; ფრთა 90 მმ-ზე მოკლეა

ალკუნი – *Alcedo atthis*

რიგო – შავარდნისნაირნი

1(14) ზენისკარგზე წვერომდე არის კბილაკი; ქვედა ყბის შებუმბლეა სწორხაზოვანი და ოდნავ მოხრილია

2(5) მსხვილი ფრინველებია; ფრთის სიგრძე 300 მმ-ზე მეტია; შუა თითი, უბრჭყალოდ, 40 მმ-ზე გრძელია

3(4) გარეთა თითი, უბრჭყალოდ, შესამჩნევად გრძელია შიგნითა თითზე, უბრჭყალოდ; შუა თითი გალოზე გრძელია; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1-ლი მე-3-ზე გრძელია

შავარდენი – *Falco peregrinus*

* ა. აბულაძეს და ნ. ბურჩაქ-აბრამოვიჩის საქართველოში უნახავთ ხმელთა-შუაზღვისეული შავარდენი, ლენერი – *Falco biarmicus*. გამოცემული არაა მისი შემოფრენა მეზობელი აზერბაიჯანიდან.

**სარკვევი ნიშნები:
შაჰარდნისნაირთა თავები და ნისკარტები**

1 – ალაღის ნისკარტი; 2 – მიმინოს ნისკარტი;
3 – არწივის ნისკარტი; 4 – კრავიჭამიას ნისკარტი

5 – ორბის თავი და ნისკარტი; 6 – სვავის თავი და ნისკარტი

7 – ქორის თავი და ნისკარტი;
8 – კრამანაჭამია არწივის თავი და ნისკარტი

4(3) გარეთა და შიგნითა თითები თითქმის გოლი სიგრძისაა; შუა თითი გაღრმავებულია; ფრთის სიგრძეა 340 (მამალი) – 375 (დედალი) მმ; გაღრმავება მხრიდან შეზღუდულია ნახევრამდე; წვივისა და ილღისქვეშა ბუმბულები ჭრელია

ბარი (გაგამი) – *Falco cherrug*

5(2) უფრო მომცრო ფრინველებია; ფრთა 300 მმ-ზე მოკლეა; შუა თითი, უზრუნველად 35 მმ-ზე მოკლეა

6(11) ბრწყინვალე შავი ან მოშავო ფერისაა

7(8) მურგის მხარეზე ჭარბობს წითური ფერი; ბოლო საფეხურისებურია; საჭის გარეთა ბუმბულები შუა ბუმბულებზე 20 მმ-ით მაინც მოკლეა; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1-ლი ბუმბულის შიგა მარაოზე თეთრი ან მოთეთრო ნახატია

ჩვეულებრივი კირკიტა – *Falco tinnunculus*

8(7) მურგის მხარეზე ჭარბობს მურა ან რუხი ფერი; ბოლო ოდნავ მომრგვალებულია; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1 სხვა-ნაირადაა შეფერილი

9(10) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან ბუმბულის შიგნითა მარაო ამოკვეთილია და 1-ლი ბუმბული მე-3-ზე მოკლეა; საჭის შუა ბუმბულების შუა წყვილი განივმოლიანია

ალალი – *Falco columbarius*

10(9) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2-ე ბუმბულს შიგნითა მარაოზე ამონაკვეთი არა აქვს, ხოლო 1-ლი ბუმბული მე-3-ზე გრძელია; საჭის შუა ბუმბულები ერთფეროვანია

მარჯანი – *Falco subbuteo*

11(6) ბუმბულები ღია: მოთეთრო ან ღია-რქისფერი

12(13) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1-ლი მე-3-ზე მოკლეა; მურგზე ჭარბობს წითური ფერი; ბოლო საფეხურისებურია; საჭის ბუმბულებიდან შუა წყვილი გარეთა ბუმბულებზე გრძელია არანაკლებ 20 მმ-ით

ველის კირკიტა – *Falco naumanni*

13(12) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1-ლი მე-3-ზე გრძელია; მურგზე წითური ფერი არაა; ბოლო მომრგვალებულია; საჭის ბუმბულებიდან შუა წყვილი გარეთა ბუმბულებზე გრძელია 20 მმ-ზე ნაკლები მანძილით

თვალშავი – *Falco vespertinus*

14(1) ზენისკარგზე კბილაკი არაა; შეზღუდულა ქედა ყბის გვერდებზე მახვილ კუთხეს ქმნის

15(58) თავის წინა ნაწილი შეზღუდულია; ბრწყინვალე მახვილია და მოღუნული

16(17) ჩიჩახები და მხრის ბუმბულები მოწითალო-წითური ფერისაა; საჭე ღრმადაა ამოკვეთილი (70 მმ-ზე მეტად), მისი შუა ბუმბულები მოწითალო-წითური ფერისაა, განივი დაშლვის გარეშე

ბორა – *Milvus milvus*

17(16) ჩიჩახები და მხრის ბუმბულები მექ-მურა ფერისაა; ბოლოს ამონაკვეთი 50 მმ-ზე ნაკლებია; საჭის შუა ბუმბულები განივად დაშლილი მექ-მურად

ძერა – *Milvus migrans*

18(19) ნესტოები დაფარულია წინ გაშვერილი ჯაგრისებური ბუმბულებით, ნისკარტქვეშ იგივე ბუმბულების გრძელი კონაა, ე.წ. „წვერი“

კრავიჭამია – *Gypaëtus barbatus*

19(18) ნესტოები ღიაა; „წვერი“ არა აქვს

20(31) გაღო თითებამდე შებუმბულულია ყოველი მხრიდან

21(24) ნესტოები მრგვალია

22(23) პირველი წყების მომქნევ ბუმბულებზე მე-7-ე გარეთა მარაო ამოკვეთილია; მენისკარტის სიმაღლე ცვილანამდე 17 მმ და მეტია; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-7-ე მოკლეა მე-4-ზე 60 მმ-ზე ნაკლებად

დიდი მყივანი არწივი – *Aquila clanga*

23(22) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-7-ის გარეთა მარაო შევიწროებულია, ამონაკვეთის გარეშე; იგივე ბუმბული მოკლეა მე-4-ზე 60 მმ-ით და მეტად

პატარა მყივანი არწივი – *Aquila pomarina*

24(21) ნესტოები ნაპრაღისებური ან ლობიოსებურია

25(28) უკანა თითის ბრჭყალი, გაშლილი ტროპის გასწვრივ, გრძელია მენისკარტზე, გაშლილზე ცვილანიდან. პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-7-ე ამოკვეთილი ან შევიწროებული არაა

26(27) მსხვილი ფრინველია, მისი ფრთა 600 მმ-ზე გრძელია; კეფისა და კისრის უკანა ბუმბულები წამახვილებულია

მთის არწივი – *Aquila chrysaëtus*

27(26) უფრო მომცროა, მისი ფრთა 550 მმ-ზე მოკლეა; კეფის ბუმბულები მომრგვალებულია; ბოლო 250 მმ-ზე მოკლეა

ჯუჯა არწივი – *Aquila pennata*

28(25) უკანა თითის ბრჭყალი მენისკარტზე მოკლეა; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-7-ის გარეთა მარაო შევიწროებულია

29(30) ზურგის მხარე ერთფეროვანია, მურაა და მხოლოდ ფრთისა და ბოლოს მფარავ ბუმბულებს აქვთ ღია წვეროები; მუცლის მხარეზე ღია ფერის გასწვრივი ზოლები არაა

ველის არწივი – *Aquila rapax*

30(29) ზურგის მხარე მოშავო-მურაა, ზოგჯერ თეთრი მხრებით ან ღია-მურაა, მოყვითალო განივი ზოლებით

ბეგობის არწივი – *Aquila heliaca*

31(20) გालო თითებაშდე შეუბუმბლავია (ყოველ შემთხვევაში მისი უკანა მხარე შიშველია)

32(37) გალო წინა მხრიდან დაფარულია ბადისებურად განწყობილი წერილი ფარებით; წვივის ბუმბულები წაგრძელებული არაა და არ ქმნიან ე.წ. „მარვალს“, ხოლო თუ წარმოქმნიან, მაშინ ავშარა დაფარულია სისტი, ქერკლისებური ბუმბულებით

33(34) ავშარა დაფარულია სისტი, ქერკლისებური ბუმბულებით; წვივის ბუმბულები წაგრძელებულია; ბრტყალები ოდნავ მოღუნულია კრამანაჟამია არწივი – *Pernis apivorus*

34(33) ავშარა დაფარულია ჯაგრისებური ბუმბულებით; ბრტყალები მკვეთრადაა მოღუნული; წვივის ბუმბულები წაგრძელებული არაა

35(36) ბრტყალები შიგნითა მხრიდან მომრგვალებულია; წვივის ბუმბულები წაგრძელებული არაა; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-4-ის შიგნითა მარაო ამოუკვეთავია

შაკი – *Pandion haliaetus*

36(35) ბრტყალების შიგნითა ზედაპირი ბრტყელი ან შეღუნულია; გარეთა და შუა თითების ბრტყალები სხეებზე მხსვილია; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-4-ის და მე-5-ის შიგნითა მარაო ამოკვეთილია; ფრთა 400 მმ-ზე გრძელია

გველიჟამია არწივი – *Circus gallicus (ferox)*

37(32) გალო ნაწილობრივ მაინც წინიდან დაფარულია განივი ფარებით; წვივის ბუმბულები წაგრძელებულია და ე.წ. „მარვალს“ ქმნიან; ავშარი ჯაგრისებური ბუმბულითაა დაფარული

38(39) ფრთა 550 მმ-ზე გრძელია; ბოლო საფეხურისებურია; საჭის გარეთა და შუა ბუმბულებს შორის მანძილი 20 მმ-ზე მეტია; კისრის უკანა ბუმბულები წამახვილებულია

თეთრკუდა არწივი – *Haliaeetus albicilla*

39(38) ფრთა 530 მმ-ზე მოკლეა; ბოლო მომრგვალებულია, საჭის გარეთა და შუა ბუმბულებს შორის მანძილი 20 მმ-ზე ნაკლებია; კისრის უკანა ბუმბულები მომრგვალოა

40(47) თავის „სახის“ ნაწილის შებუმბლეა შემოფარგლულია „საკელურის“ წარმოქმნილი ხისტი ბუმბულით; გალოს უკანა მხარე დაფარულია ბადისებურად განწყობილი ფარებით; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2 გოლია მე-5-სი ან მასზედ გრძელია

41(42) საჭის ბუმბულები სულ ან თითქმის სულ თეთრი ფერის გარეშეა; წვივის შეფერვა მუქ-მურაა; ნისკარგის სიგრძე, ცვილანიდან 20 მმ-ზე მეტია; გალო 80 მმ-ზე მოკლე არაა; მურა ან მომავო ფერის თავი შემორატულია ღია ბუმბულებით; მხრის შებუმბლეა შავია – რუხი განივი მოლებით

ჭაობის ძელქორი – *Circus aeruginosus*

42(41) საჭის მფარავი ბუმბულები თეთრ ფერს შეიცავენ; წვივი მურა ფერის არაა; ნისკარგის სიგრძე 20 მმ-ზე ნაკლებია; გალო 80 მმ-ზე მოკლეა

43(44) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-5-ის გარეთა მარაო და მე-4-ის შიგნითა მარაო ამოკვეთილია; მე-2-ე მომქნევი ბუმბული მე-5-ზე მოკლეა ან მისი ტოლია; ბოლოს მფარავი ბუმბულები ერთფეროვანია (დამოლილი არაა)

მინდვრის ძელქორი – *Circus cyaneus*

44(43) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-5-ის გარეთა მარაო და მე-4-ის შიგნითა მარაო ამოკვეთილია

45(46) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2-ე ბუმბულის გარეთა მარაოს და 1-ლი მომქნევის შიგნითა მარაოს ამონაკვეთები არ სცილდებიან ფრთის მფარავი ბუმბულების წვეროებს; საჭის მფარავი ბუმბულები განივად, მუქადაა დამოლილი

ველის ძელქორი – *Circus macrourus*

46(45) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2-ე ბუმბულის გარეთა მარაოს და 1-ლი ბუმბულის შიგნითა მარაოს ამონაკვეთები სცილდებიან ფრთის მფარავი ბუმბულების წვეროებს 1,5-3 მმ-ით; საჭის მფარავი ბუმბულები დამოლილი არაა; მუცელზე ეტყობა წითური განივი მოლები

მდელოს ძელქორი – *Circus pygargus*

47(40) „საყელური“ არ გააჩნია; გალოს უკანა მხარე ნაწილობრივ მაინც დაფარულია გასწვრივი ფარებით; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2-ე მოკლეა მე-5-ზე

48(53) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1-ლი ბუმბული გრძელია მეორე წყების მომქნევე ბუმბულებზე 25 მმ-ზე ნაკლები მანძილით; მე-5-ე ბუმბულის შიგნითა მარაო ამოკვეთილია; ბოლო ფრთაზე გრძელია 2/3-ით

49(50) ფრთა 290 მმ-ზე გრძელია

ქორი – *Accipiter gentilis*

50(49) ფრთა 260 მმ-ზე მოკლეა

51(52) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-6-ე ბუმბულის გარეთა მარაო ამოკვეთილია; ყელზე არაა მურა გასწვრივი მოლი;

მიგნითა თითი მოკლეა, მისი უკანასკნელი ფალანგის (უბრჭყალოდ) წვერი აღწევს შუა თითის პირველ ფალანგას

მიმინო – *Accipiter nisus*

52(51) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-6-ე ბუმბულის გარეთა მარაო ამოკვეთილი არაა; ყელს შუაში გასდევს გასწვრივი მურა ზოლი; მიგნითა თითი გრძელია, მისი უკანასკნელი ფალანგა (უბრჭყალოდ) შორს სცილდება შუა თითის პირველ ფალანგას; თითები შედარებით მოკლეა; ნისკარგის სიგრძე ცვილანიდან – შუა თითის 3/8-ზე გრძელია; ფრთის სიგრძე 200 მმ-ზე მეტია; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2 მე-ნის გოლია ან მასზედ მოკლეა

ქორცქეიტა – *Accipiter badius*

53(48) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1-ლი მეორე წყების მომქნევე ბუმბულებზე გრძელია 22 მმ-ზე მეტად; ხოლო მე-5-ის მიგნითა მარაო ამოკვეთილი არაა; ბოლოს სიგრძე ფრთის სიგრძიზე 2/3 ნაკლები არაა

54(57) გალოს წინა მხარე შებუმბულულია ზედა მესამედში ან ნახევარში და დაფარულია დიდი, გასწვრივი ფარებით

55(56) გალო 75 მმ-ის სიგრძისაა; შუა თითი, უბრჭყალოდ, გალოს სიგრძის ნახევარზე მეტია; ნესტოები პირის ჭრილის მიმართ ცერადაა განწყობილი

მეყორღნე (ველის) კაკაჩა – *Buteo rufinus*

56(55) გალო 75 მმ-ზე მოკლეა; შუა თითი, უბრჭყალოდ, გალოს სიგრძის ნახევარზე ნაკლებია; ნესტოები პირის ჭრილის მიმართ პარალელურადაა განწყობილი

ჩვეულებრივი კაკაჩა – *Buteo buteo*

57(54) გალოს წინა მხარე შებუმბულულია თითებამდე და დაფარულია წერილი ფარებით, იგი 80 მმ-ზე მოკლეა; ბოლოს წვერზე არსებული შავი ზოლი საჭის სხვა ბუმბულის შავ ზოლებზე განიერია

ფეხბანჯგელიანი კაკაჩა – *Buteo lagopus*

58(15) თავის წინა ნაწილი შიშველია ან დაფარულია ყურთუკით; ბრჭყალები თითქმის სწორი და ბლაგვია

59(60) კეფა და კისერი შებუმბულულია; ნისკარგი ვიწრო და დაბალია, მისი სიმაღლე ცვილანაზე ნაკლებია; ნისკარგის სიგრძე, ცვილანიდან, 40 მმ-ზე ნაკლებია; ფრთა 500 მმ-ზე მოკლეა

ყაჯირი – *Neophron percnopterus*

60(59) კეფა და კისერი დაფარულია ყურთუკით; ნისკარგი მაღალია, მისი სიმაღლე ცვილანაზე მეტია. სიგრძე კი 40 მმ-ზე მეტია; ფრთა 650 მმ-ზე გრძელია

61(62) საერთო შეფერვა მუქი მურაა ან მოშავო; ნესტოები მომრგვალოა; ბოლო მოიცავს 12 წყვილ საჭის ბუმბულს

სეავი – *Aegyptius monachus*

62(61) საერთო შეფერვა ღია-მურაა ან მურა ყვითელი ლაქებით; ნესტოები ნაპრალისებურია; ბოლო მოიცავს 14 წყვილ საჭის ბუმბულს

ორბი – *Gyps fulvus*

რიგი – ლაკლაკისნაირნი

1(4) ნისკარგი გრძელია, ბრტყელი და წვეროში გაგანიერებული ან ნისკარგი გრძელია, ვიწრო და წვეროსკენ მოღუნული ქვევითკენ

2(3) ნისკარგი გრძელია, ბრტყელი და წვეროში ნიჩბისებურად გაგანიერებული

ეურო – *Platalea leucordia*

3(2) ნისკარგი გრძელია, ვიწრო და წვეროსკენ მოღუნული ქვევითკენ

იეოსი – *Plegadis falcinellus*

4(1) ნისკარგი სწორია, ძლიერი, კონუსური

5(8) ბრტყალები მოკლეა, ბლაგვი; შუა თითის ბრტყალი დაკბილული არაა; მენისკარგის გვერდებზე გასწვრივი ღარები არაა

6(7) შებუმბლე თეთრია, ფრთებს გარდა

ლაკლაკი – *Ciconia ciconia*

7(6) შებუმბლე შავია; მკერდი, მუცელი და ბოლოსქემა ბუმბულები თეთრია

ყარყატი – *Ciconia nigra*

8(5) ბრტყალები გრძელია, ბასრი; შუა თითის ბრტყალი დაკბილულია; მენისკარგის გვერდებზე ღარებია, რომელთა ძირითად ნაწილში ნესტოებია გასხნილი

9(16) მომქნევი და საჭის ბუმბულები თეთრია

10(13) ნისკარგი 70 მმ-ზე გრძელია;

გალო 84 მმ-ზე გრძელია

11(12) კეფაზე 2-3 გრძელი ბუმბულისაგან შემდგარი თეთრი ქოჩორია; ნისკარგი შავია

ლაკლაკი

- პაგარა ოყარი – *Egretta garzetta*
 12(11) ნისკარტი შუა თითის (ბრჭყალიანად) სიგრძისაა ან უფრო გრძელიც; ფრთა 340 მმ-ზე გრძელია
 დიდი ოყარი – *Egretta alba*
 13(10) ნისკარტი 70 მმ-ზე მოკლეა; გალო 84 მმ-ზე მოკლეა; ზურგი თეთრი მხოლოდ ზამთარშია
 14(15) ზურგი ზამთარ-ზაფხულ ფერადია; ფრთა 240 მმ-ზე მოკლეა; გალო ნისკარტის სიგრძისაა ან ოდნავ უფრო მოკლე; კისერი ყვითელია; თავზე აქვს 10 თეთრი, მუქარშიანი ბუმბულისაგან შემდგარი ქოჩორი
 ყვითელი ყანჩა – *Ardeola ralloides*
 15(14) ზურგი ზაფხულობით ფერადია, ზამთრობით თეთრი; ფრთა 240 მმ-ზე გრძელია; გალო ნისკარტზე გრძელია; ნისკარტი ყვითელია და ძირში კი წითელი; თვალის ირგვლივ შიშველი არე წითელია, სახის შიშველი უბნები კი მოცისფრო-მწვანე
 ეგვიპტური ყანჩა – *Bubulcus ibis*
 16(9) მომქნევი და საჭის ბუმბულები მურა ან ჭრელია
 17(20) ნისკარტი და გალო 100 მმ-ზე გრძელია; სხეულის ზურგის მხარე ნაცრისფერი ან რუხია, წითური ელფერიტ
 18(19) შეფერვა მეტწილად რუხია; ქანგისფერ-წითური ელფერი არ გააჩნია; ფრთა 410 მმ-ზე გრძელია
 რუხი ყანჩა – *Ardea cinerea*
 19(18) შებუმბლეა შეიცავს ქანგისფერ-წითურის დიდ მინარეებს; ფრთა 400 მმ-ზე მოკლეა
 წითური ყანჩა – *Ardea purpurea*
 20(17) გალო და ნისკარტი 100 მმ-ზე მოკლეა; სხეულის ზურგის მხარე სხვა შეფერილობისაა
 21(24) ფრთა 250 მმ-ზე გრძელია; გალო 60 მმ-ზე გრძელია
 22(23) გალო ნისკარტზე გრძელია 10 მმ-ზე მეტად; შეფერვა ჭრელია (ყვითელი შავით)
 ყარაულა (წყლის ბულა) – *Botaurus stellaris*
 23(22) გალო ნისკარტის სიგრძისაა (ზოგჯერ 5-მდე, მმ-ით მოკლე ან გრძელი); შეფერვა რუხია – თეთრი და შავი ლითონისებური ბზინვარებით
 ღამის ყანჩა – *Nycticorax nycticorax*
 24(21) ფრთა 170 მმ-ზე მოკლეა; გალო 60 მმ-ზე მოკლეა; ნისკარტი 58 მმ-ზე მოკლეა; შეფერვა მოყვითალოა – წითური იერით (რუხი და მწვანე ფერები არაა)
 პაგარა ყარაულა – *Ixobrychus minutus*

რიგი – წეროსნაირნი

1(4) უკანა თითი არაა; ნიკარგის სიგანე ნესტოების წინა კიდე-თან მის სიმაღლეზე მცირეა, ვიდრე ნესტოების უკანა კიდე-სთან

2(3) მსხვილი ფრინველებია, ფრთის სიგრძე 300 მმ-ზე მეტია, გალო 80 მმ-ზე გრძელი

საქათი – *Otis tarda*

3(2) საშუალო ზომის ფრინველებია, ფრთის სიგრძე 300 მმ-ზე ნაკლებია, გალო 80 მმ-ზე მოკლეა

სარსარაკი – *Otis tetrax*

4(1) უკანა თითი არის; მსხვილი ფრინველებია; ნისკარტი პირის კუთხიდან გაზომილი 60 მმ-ზე ნაკლები არაა

5(6) ნისკარტი მოკლეა, მისი სიგრძე არ აღემატება 70 მმ; თავი მთლიანად შებუმბულულია; თვალებიდან მოყოლებული თავისა და კისრის გვერდებზე განლაგებულია წაგრძელებული ბუმბულების კონები

წერო-გურუა – *Anthropoides virgo*

6(5) ნისკარგის სიგრძე 75 მმ-ია; თავი ნაწილობრივ შიშველია ან დაფარულია ძაფისებური ბუმბულებით; წაგრძელებული ბუმბულების კონები თავსა და კისერზე არ გააჩნია

რუსი წერო – *Grus grus*

რიგი – მტრედისნაირნი

1(4) უკანა თითი განუვითარებელია; გალოს წინა მხარე შებუმბულულია, უკანა მხარე და თითები კი შეუბუმბლავი

2(3) მუცელი თეთრია; ფრთა 220 მმ-ზე ნაკლებია

თერთმუცელა გერიგჩიტა – *Pterocles alchata*

3(2) მუცელი შავი ან მურა-ყავისფერია; ფრთა 220 მმ-ზე გრძელია

შავმუცელა გერიგჩიტა – *Pterocles orientalis*

4(1) უკანა თითი ნორმალურადაა განვითარებული. ნისკარტი შინაური მტრედებისას მიუგავს: ბენისკარგის ძირითადი ნახევარი ოდნავ შეჭყლეტილია. გრძელი და ვიწრო ნესტოები დაფარულია ამობურცული ხორცოვანი ამონაზარდებით; ნისკარგის წვეროს ნაწილი ოდნავ გაფართოებულია

5(10) სხეულის ქვედა მხარე მორუხო-ვეეანია ან თეთრი; საჭის ბუმბულები, შუა წყვილის გამოკლებით, მუქ-რუხი ან მოშავო წვეროები-საა; მუქი ან ორფერი ბუმბულები კისერზე არაა; გალოს წინა ნაწილი შებუმბულულია ზედა ნაწილში

6(7) სხეულის ქვედა მხარე რუხია; კისერზე თეთრი რგოლი არაა; ყრივის მაჯის მოსახრელზე და კისრის გვერდებზე თეთრი ან ყვითელი ლაქებია; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულების გარეთა მარაო თეთრი კილითაა

ქელდანი – *Columba palumbus*

7(6) ფრთის მაჯის მოსახრელზე და კისრის გვერდებზე თეთრი ან ყვითელი ლაქები არაა; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებს თეთრი კიდეები არა აქვთ; ბოლოზე თეთრი გასწერივი ზოლი არაა

8(9) ჩიჩახებზე და კისერზე კარგადაა განვითარებული ლითონისებრი ბზინვარება; ფრთებზე ორი განივი შავი ზოლია; ნისკარტი შავი ფერისაა

ქელდანი მგრედი – *Columba livia*

9(8) ჩიჩახებზე ლითონისებრი ბზინვარება არაა, არის მხოლოდ კისერზე; ფრთებზე არსებული ორი განივი შავი ზოლი წყვეტილია და ლაქების სახე აქვს; ნისკარტის წვერო ძირზე ღია ფერისაა; კეფა რუხია; ილღისქვეშა ბუმბულები რუხია; ზურგი ერთფეროვანია

გეიძინი – *Columba oenas*

10(5) სხეულის ქვედა მხარეზე ჭარბობს მორუხო-ვარდისფერი ან მორუხო-წითური შეფერვა; საჭის ბუმბულები, გარდა შუა წყვილისა, თეთრი ან ნაცრისფერი წვეროებითაა; კისრის უკანა მხარეზე ან გვერდებზე მუქი ან ორფერი ბუმბულების უბნებია; გაღოს წინა ნაწილის ზედა მხარე შეუბუმბლავია; ბოლო 100 მმ-ზე გრძელია

11(12) სხეულის ზედა მხარის ბუმბულებს აქვთ მოყვითალო-ყავისფერი არშიები და მუქი ცენტრები; კისრის გვერდებზე ნაცრისფერწვერიანი და შავძირიანი ბუმბულების 2-3 რიგია; ბოლო 125 მმ-ზე მოკლეა; უკანასკნელი საჭის ბუმბულის გარეთა მარაო თეთრია; კისრის შავ ბუმბულებს ნაცრისფერი წვეროები აქვთ; ჩიჩახვი და მკერდი მოვარდისფროა

ჩეულებრივი გვრიტი – *Streptopelia turtur*

12(11) სხეულის ზედა მხარე ერთფეროვნადაა შეფერილი; კისრის უკანა მხარეზე მის გარდიგარდმო შავი ნახევარკალია ან კისრის გვერდებზე და წინ შავი ბუმბულებია – გაყოფილი ყავისფერ-წითური წვეროებით

13(14) საერთო შეფერვა ღიაა; კისრის უკანა მხარეზე შავი ნახევარკალია; ფრთა 150 მმ-ზე გრძელია

რგოლა გვრიტი – *Streptopelia decaocto*

14(13) საერთო შეფერვა უფრო მუქია; კისრის გვერდებზე და ზოგჯერ წინაც შავი ბუმბულების ნახევარკალია, მათი ყავისფერ-წითური წვეროები გაყოფილია; ფრთა 150 მმ-ზე მოკლეა

პაგარა (მცირე) გვრიტი – *Streptopelia senegalensis*

რიგი – ქათმისნაირნი

1(2) ნესტოები დაფარულია ბუმბულებით; გალო შებუმბულულია; თითების ირგვლივ რქოვანი ფორები; საჭის გარეთა ბუმბულები მიგნითა ბუმბულებზე გრძელია და მამლებთან ქვევითკენაა მოხრილი; ფრთა 250 მმ-ზე მოკლეა; შეფერვა ერთფეროვანია, მეტწილად შავი; მომქნევი და საჭის ქვედა მფარავი ბუმბულები შავია

კავკასიური როჭო – *Lyrurus mlokosiewicz*

2(1) ნესტოები ბუმბულებით დაფარული არაა; გალო შიშველია; თითებზე რქოვანი ფორები არაა

3(4) პაგარა ფრინველებია; ფრთა 120 მმ-ზე მოკლეა; ბოლო მოკლეა და დაფარული ბოლოს ზედა მფარავი ბუმბულებით

მწიერი – *Coturnix coturnix*

4(3) საშუალო და მსხვილი ფრინველებია; ფრთა 120 მმ-ზე გრძელია; ბოლო მფარავი ბუმბულებით დაფარული არაა

5(6) ბოლო ფრთაზე გრძელია; შებუმბულვა ხასხასაა, ლითონისებური ბზინვარებით (მამლები) ან ჭრელია, ქვიშისფერ-მურა (დედლები)

კოლხური ხოსობი – *Phasianus colchicus*

6(5) ბოლო ფრთაზე მოკლეა

7(8) საშუალო ზომის ფრინველებია; ფრთა 200 მმ-ზე მოკლეა; საჭის ბუმბულების რიცხვი 9 წყვილზე მეტი არაა; ბოლო 130 მმ-ზე მოკლეა; საჭის ბუმბულები შუა წყვილის გარდა, შავია – ეიწრო ნათელი განივი ზოლებით; ჩიჩახვი და მკერდი შავია ან შავი ფერის ლაქებითაა

ღურაჯი – *Francolinus francolinus*

8(7) დიდი ფრინველებია; ფრთა 200 მმ-ზე გრძელია; საჭის ბუმბულების რაოდენობა 10 წყვილს შეადგენს; ბოლო 130 მმ-ზე გრძელია

9(10) ჩიჩახვი ნაცრისფერია, მეჩხერი შავი ლაქებით

კასიური შურიხი – *Tetraogallus caspius*

10(9) ჩიჩახვი დამოლილია ეიწრო მუქი და ნათელი ზოლებით; პირის კუთხიდან მოყოლებული ყელის შემოვლით გვერდებიდან და ქვევიდან მიემართება წითური ან რუხი ზოლი

კავკასიური შურიხი – *Tetraogallus caucasicus*

11(12) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულების გარეთა და შიგნითა მარაოები (პირველის გარდა) გასწვრივადაა დამოლილი; კისერს წინიდან შავი არშია აქვს; ფეხები და ნისკარტი მომურო ფერისაა

გნოლი – *Perdix perdix*

12(11) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულების მარაოები დამოლილი არაა; იშვიათად გარეთა მარაოზე შეიძლება შეიმჩნეოდეს ყვი-

ოქლი ლაქა; კისერზე წინიდან შავი არშიაა შემოელებული; ფეხები
ლა ნისკარგი წითელია

კაკაბი – *Alectoris graeca* (kakelik)

რიგი – ბელურასნაირნი

1(8) ნისკარგი ძალიან განიერია, ფართო, მებრტყელებული ღორ-
სო-უენგრალურად. მოკლე; პირის ჭრილი იჭრება თვალში

2(3) თითები მებუმბლულია

ქალაქის მერცხალი – *Delichon urbica*

3(2) თითები შეუმბლავია

4(7) ზურგი მურაა, ლითონისებური ბზინვარების გარეშე

5(6) საჭის ბუმბულებზე თეთრი ლაქებია

კლდისეული მერცხალი – *Ptyonoprogne rupestris*

6(5) საჭის ბუმბულებზე ლაქები არაა

მენაპირე მერცხალი – *Riparia riparia*

7(4) ზურგის მხარეზე ბუმბულს ლითონისებური ბზინვარება აქვს;
ბოლო ამოკეითილია, საჭის გარეთა ბუმბულები მკვეთრად ჭარბობენ
შიგნითებს და ძლიერ შევიწროვებულნი არიან (კუდმაკრატელა)

სოფლის მერცხალი – *Hirundo rustica*

8(1) ნისკარგი სხვანაირია

9(24) გალოს წინა და უკანა მხარე დაფარულია ცალკეული
ფარებით; განივ განაკეთში გალო მსხლისებურია და უკანა მხრიდან
მომრგვალებული; უკანა თითის ბრჭყალი შუა თითზე გრძელი და
სწორია; შეფერვა მეტწილად ერთფეროვანია – რუხი ან შავია

10(11) ზურგის შეფერვა მეტწილად ერთფეროვანია, მკვეთრი
განივი ანაჭრელების გარეშე; შავი ფერი ჭარბად არაა; თხემის
გვერდებზე წაგრძელებული ბუმბულების კონებია ე.წ. „რქები“; თავის
სახის განყოფილებასა და ჩიჩახვზე შავი ფერი ჭარბობს

რქიანი გოროლა – *Eremophila alpestris*

11(10) ზურგზე კარგად ეტყობა მკვეთრი განივი ანაჭრელები ან
შავი ფერი ჭარბადაა

12(13) თხემის ცენტრში წაგრძელებული ბუმბულებისაგან შელ-
გნილი ქოჩორია

ქოჩორა გოროლა – *Galerida cristata*

13(12) ქოჩორი არაა

14(15) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1 კარგადაა
განვითარებული და მაჯის მფარავ ბუმბულებზე გრძელია; საჭის შუა
ბუმბულებს წვეროსთან მოთეთრო ან ყვითელი ლაქა აქვთ

გეის გოროლა – *Lullula arborea*

15(14) პირელი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან I ჩანასახოვანია, შეუმჩნეველი ან მაჯის ბუმბულებზე მოკლე; საჭის შუა ბუმბულების შეფერვა სხვანაირია

16(21) პირელი წყების გელა უკანა მომქნევი ბუმბულებზე თეთრი კოპლები ან ზოლებია ან ისინი შავადაა შეფერილი

17(18) ფრთისქვეშა ბუმბულები შავია

შავი გოროლა – *Melanocorypha yeltoniensis*

18(17) ფრთისქვეშა ბუმბულები რუხი ან მომურია

19(20) საჭის გარეთა ბუმბულებზე მურა ფერი ჭარბობს; მეორე წყების მომქნევი ბუმბულებზე წვერები თეთრი არაა

ორლაქება გოროლა – *Melanocorypha bimaculata*

20(19) საჭის გარეთა ბუმბულებზე თეთრი ფერი ჭარბობს; მეორე წყების მომქნევი ბუმბულების წვეროები თეთრია

უელის გოროლა – *Melanocorypha calandra*

21(16) მეორე წყების მომქნევი ბუმბულების წვეროებზე თეთრი კოპლები ან ზოლები არაა; ამ ფრინველთა შეფერვა შავი არაა

22(23) ნისკარგი მოხდენილია; პირელი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან I სუსტადაა განვითარებული, მაგრამ მაინც შესამჩნევია

მინდერის გოროლა – *Alauda arvensis*

23(22) ნისკარგი კონუსური; პირელი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან I ჩანასახოვანი და შეუმჩნეველია

პაგარა გოროლა – *Calandrella cinerea*

24(9) გალოს უკანა მხარე მთელ სიგრძეზე დაფარულია ორი ყარიით, რომლებიც შერწყმისას გროვს წარმოქმნიან და განაკვეთში მასხილნი არიან

25(26) ბოლო შავია, ფართო ყვითელი ზოლით, რომელიც საჭის წვეროებზე გადის; თავზე ქოჩორი აქვს; მენისკარგზე დიდი ღრმულებია, რომელთა წინა ნაწილში ხშირი წერილი ბუმბულებით დაფარული ნესტოები ძეგს; ფრთებზე, მომქნევი ბუმბულების წვეროებზე წითელი რქოვანი ბალებია

მელელე – *Bombicilla garrulus*

26(25) ბოლოზე ყვითელი ზოლი არაა. კეფის ბუმბულებს შორის არაა ძაფისებრი წარმონაქმნები

27(28) შროშნისოდენა ფრინველია; საერთო შეფერვა: ღია ყვითელია, შავი ფრთებით ან გევიდან მოყვითალო-მწვანე; საჭის მფარაი და ბოლოსქვეშა ბუმბულები ღია ყვითელია; ნისკარგი მასიურია, სიგრძით 23-32 მმ, მოწითალო-მურა ფერისა; ფრთა 130 მმ-ზე გრძელია

მოლალური – *Oriolus oriolus*

28(27) შეფერვა სხეანაირია; თუ შეფერვა ყვითელია, ზომები იცირება და ფრთა 130 მმ-ზე მოკლეა

29(27) ნისკარგი გვერდებიდან შებრკელებულია, მისი სიმაღლე წინა ნაწილში ორჯერ ჭარბობს სიგანეს; ზენისკარგი მოლუნულია ქვევითკენ და წვეროსთან ქმნის კაუჭს, რომლის წინ ღრმულია, მას კი კბილაკი მოჰყვება; ნესტოები ღიაა – მრგვალი ან ოვალური, ისინი ნისკარგზე იხსნებიან და უკანა მხარეზე მათ ფარავს ჯავრისებური ბუშბულები; ბოლო საფეხურისებურია; პირის კუთხიდან თვალის გავლით დაჰყვება მუქი ზოლი

30(1) თხემი და კეფა ღია წითურია, შუბლი შავი

წითელთავა ღაჟო – *Lanius senator*

31(30) თხემისა და კეფის შეფერვა სხეანაირია

32(36) საჭის ბუშბულები შავია, თეთრი ნახატებით, ზოგიერთი კი იყვითრია

33(34) ფრთა 100 მმ-ზე გრძელია

34(35) შუბლი და თხემი შავია

შავშუბლა ღაჟო – *Lanius minor*

35(34) შუბლი და თხემი შავი არაა; ბოლო 120 მმ-ზე მოკლეა, მისი ზედა მუარავი ბუშბულები თეთრი ან მოწითურაა

რეხი ღაჟო – *Lanius excubitor*

36(32) საჭის ბუშბულები შავი არაა და თეთრი ნახატების გარეშე; ბოლო და ფრთა სიგრძეში თითქმის გოლებია; ზურგის მხარის ძირითადი გონალობა მურა ან მოწითურაა

ღაჟო – *Lanius collurio*

37(29) ნისკარგი სხვა ფორმისაა

38(43) ნისკარგი წერილია, წამახვილებული წვეროში, სუსტი და ოდნავ მოლუნული ქვევითკენ, სიგრძით 19-27 მმ-ია

39(40) ზურგის მხარე ჭრელია: რუხი, შავი, წითური ბუშბულებით; საჭის ბუშბულების წვეროები მომრგვალებულია; ფრთის სიგრძე არ აღემატება 95 მმ-ის

კლდეცოცია – *Tichodroma muraria*

40(39) ზურგის შეფერვა სხეანაირია: მომურო, თეთრი ანაჭრელებით; საჭის ბუშბულების წვეროები წამახვილებულია; ფრთის სიგრძე 75 მმ-ზე ნაკლებია

41(42) ზურგის საერთო შეფერვა მორუხია; უკანა თითის ბრწყალის სიგრძე არ აღემატება 7,5 მმ-ს; შუბლის თეთრი ანაჭრელები იკვეთრი არაა

მოკლეთითა (ბალის) მგლინავა – *Certhia brachydactyla*

42(41) ზურგის საერთო შეფერვა მომურია; უკანა თითის ბრწყალი
9 მმ-ზე გრძელია; შუბლზე მკვეთრი თეთრი ანაპრელებია

სვეულებრივი მგლინაა – *Certhia familiaris*

43(38) ნისკარგი სხეანაირია

44(69) ნესტოები დაფარულია ნისკარგის წვეროსკენ მიმართული
ჯაგრისებური ბუბულებით; თუ ნესტოები დაფარული არაა, ნისკარ-
გის ირგვლივ მიშველი და უბუბლო კანია

45(54) წერილი ფრინველებია: ფრთის სიგრძე არ აღემატება 82 მმ-
ს; ნისკარგი წაგრძელებულია, წვეროსკენ წაწეებული, სიგრძით
არა უმეტეს 12,5 მმ-სა

46(47) ზურგის მხარეს წაბლისფერ-წითური ან მოყავისფრო-წითუ-
რი ფერები არაა, თავზე ქოჩორი არა აქვს; მკერდისა და მუცლის
შუაში განივი შავი ზოლია

დიდი წიწკანა – *Parus major*

47(46) თხემი შავი, მურა ან მოცისფრო-ლურჯია; მუცლის მხარეზე
შავი ზოლი არაა

48(49) თხემი, ფრთები და ბოლო მოცისფროა

ლურჯთაყა წიწკანა – *Parus coeruleus*

49(48) შეფერვაში მოცისფრო ტონალობა არაა, თხემი შავი ან
მურაა

50(51) შავი „ქუდის“ უკან – კისრის საწყისთან – თეთრი ლაქაა;
ზურგის საერთო შეფერვა მორუხია; ბოლოს ქვედა მფარავი ბუბუ-
ლები მოყვითალო-თეთრია; ფრთის მფარავი ბუბულების თეთრი
წვეროები ფრთაზე ქმნიან ორ განივ ზოლს

შავი წიწკანა – *Parus ater*

51(50) „ქუდის“ უკან თეთრი ლაქა არაა

42(53) „ქუდი“ – შავი ან მურაა, მკვეთრად განსხვავდება ზურგის
შეფერვისაგან, უფრო დიდია, ფრთის სიგრძე ჭარბობს 71 მმ-ს

სმელთაშუაზღვისეული წიწკანურა – *Parus lugubris*

53(52) უფრო მომცროა, ფრთის სიგრძე 72 მმ-ზე ნაკლებია;
მხოლოდ „ქუდზე“ ახასიათებს შავი ლითონისებრი ბზინვარება; საჭის
გარეთა და შუა ბუბულებს შორის განსხვავება 5 მმ-ზე ნაკლებია;
ნისკარგი ძლიერია

შავთაყა წიწკანურა – *Parus palustris*

54(45) მსხვილი და საშუალო ზომის ფრინველებია; ფრთის სიგრძე
არასაკლებია 125 მმ-ზე; ნისკარგი ძლიერია, გამსხვილებული, მისი
სიგრძე არანაკლებია 14 მმ-ზე

55(56) ფრთა ბოლოზე უფრო მოკლეა; ბოლო კი საფეხურისებუ-
რია; ზურგი შავია

კაქკაჰი – *Pica pica*

56(55) ფრთა ბოლოზე უფრო გრძელია; ბოლო მომრგვალებულია ან სწორად მოჭრილი

57(68) საერთო შეფერვა შავია ან მორუხო-შავი ან სულაც მურა-ყაყისფერი – თეთრი ფერის გარეშე

58(61) ნისკარტი და ფეხები ყვითელი ან წითელია

59(60) ნისკარტი წითელია, გრძელი და მოლუნული; მენისკარტი და ქვენისკარტი თანაბარ მანძილზეა შებუმბულნი

წითელნისკარტა მალრანი – *Pyrrhocorax pyrrhocorax*

60(59) ნისკარტი ღია ყვითელია, შედარებით მოკლეა (40 მმ-ზე მოკლე), ოდნავ მოლუნული; მენისკარტის შებუმბულა ქვენისკარტისა-ზე გრძელია

ყვითელნისკარტა მალრანი – *Pyrrhocorax graculus*

61(58) ნისკარტი და ფეხები შავია

62(63) უფრო მომცროა; ნისკარტი ნესტოს წინა კილიდან 25 მმ-ზე მოკლეა; ფრთა 260 მმ-ზე მოკლეა

კკა – *Coloeus monedula*

63(62) უფრო მსხვილია; ნისკარტი ნესტოს წინა კილიდან 30 მმ-ზე გრძელია; ფრთა 270 მმ-ზე გრძელია

64(65) ფრთა 360 მმ-ზე მოკლეა; ნისკარტი სწორი და წვეტიანია; შებუმბულა შავია იისფერი ლითონისებური ბზინვარებით; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-3 მე-4-ის გოლია ან ცოტათი უფრო გრძელი

ჭილყავი – *Corvus frugilegus*

65(64) ფრთა 360 მმ-ზე გრძელია; ნისკარტი თავზე უფრო მოკლეა და 60 მმ-ზე გრძელი

66(67) შებუმბულა შავია ან მურა-ყაყისფერი

ყორანი – *Corvus corax*

67(66) შებუმბულა შავია ან რუხ-შავი; ფრთა 360 მმ-ზე მოკლეა; ნისკარტი 60 მმ-ზე მოკლეა

ყვაი – *Corvus corone* (მოიყავს რუხ ყვავს, რომელიც საქართველოსთვის ჩვეულებრივი, ღომინანტი ფრინველია და შავ ყვავს, რომელიც მეტად იშვიათი შემომფრენია)

68(57) საერთო შეფერვა სხვანაირია; ფრთის დიდი მუარავი ბუმბულები ცისფერია – გასწვრივი თეთრი და შავი ზოლებით; ბოლოს მუარავი ბუმბულები თეთრია და თეთრ „ბეჭედს“ ქმნიან (აქედან ერთ-ერთი სახელწოდება)

ჩხიკვი, ჯაფარა, ბოლობეჭედა – *Garrulus glandarius*

69(44) ნესგოები სსეანაირია: ღია, ღაფარული პაგარა სახურავით, კასიოიანი აპკით ან ჩეუელებრივად აგებული ბუმბულით, რომელთა წეეროები ემსგავსება ჯაგარს

70(75) ზურგის მსარე ნაცრისფერია მოცისფრო იერით; ნისკარგი-ღან იუალზე გავლით მიემართება ვიწრო, მკეეთრი შავი ბოლი, ნისკარგი სწორია, მომრგვალო; მენისკარგზე წიბოთი

71(72) სხეულის გვერდებზე და ბოლო ქეედა მუარავ ბუმბულებზე არის მოეანგისფრო-მურა ფერი, საჭის ბუმბულებზე შავის მინარევი; ნისკარგი ღაბალია, მისი სიძალდე არ აღემატება 5 მმ-ს; ლოყები ჯეირია

კლდის ცოცია – *Sitta neumayer*

72(71) სხეულის გვერდებზე და ბოლოს ქეედა მუარავ ბუმბულებზე, მოკანგისფრო-მურა ფერი არაა; საჭებზე შავი ფერი არაა

73(74) თხემის შეფერვაში შავი ფერი არის; ჩიჩახებზე წითურ-მურა ხალია

მაიიაეა ცოცია – *Sitta canadensis*

74(73) თხემზე შავი ფერი არა; ჩიჩახებზე ხალი არაა

ჩეელუბერივი ცოცია – *Sitta europaea*

75(70) შეფერვა ნაირგვარია, მაგრამ თეალზე გამაეალი შავი ბოლის გარეშე; ნისკარგიც სხეანაირია

76(131) პირველი წეების მომქნევი ბუმბულებიდან პირველი ხი-ლული ბუმბული მე-2-ის გოლია ან მასზე ნისკარგის სიგრძის გოლი მანძილით ნაკლებია

77(89) ნისკარგი წავგრძელებულია, წერილი, სადგისისებური, წეეროსთან ეგეობა თითო პაგარა ამონაჭდევი ან კბილაკი

78(84) ზურგის ზედა ნაწილის ბუმბულებს შავი ღერო და ღია წეეროები აქეს, რის გამოც ზურგი ჭრელია; ბოლო სულ ცოცა 10 მმ-ით მოკლეა ფრთაზე

79(80) გალო 25 მმ-ზე გრძელია (25-33 მმ); საჭის გარეთა ბუმბუ-ლები მოყვითალო-თეთრია – შიგნითა მარაოებზე მურა არშიებით; უკანა თითის ბრჭყალი წიბოზე 12 მმ-ით მოკლეა; გალო 25-27 მმ-ის სიგრძისაა

მინდერის მწეერჩიგა – *Anthus campestris*

80(79) გალოს სიგრძე არ აღემატება 25 მმ-ს (19,5-24 მმ)

81(83) უკანა თითის ბრჭყალი ოდნავ მოღუნულია და თეით თითზე გრძელი ან უფრო იშეიათად თითის გოლი; ბოლოს მუარავი უკანა ბუმბულები ერთფეროვანია, შუკი გონალობის გარეშე

მაისი მწეერჩიგა – *Anthus spinoletta*

82. ზურგზე ცალკეულ ბუმბულებს თეთრი ლაქები აქვს; ნისკარგი მუხლიდან 13 მმ-ზე მოკლეა (11,5-13 მმ); მეორე წყების მომქნევე ბუმბულებსა და ფრთის წვერს შორის მანძილი არ აღემატება 5 მმ-ს; ბოლო 55-70 მმ-ია, ზურგის მხარე მოყვითალო-მურაა ღია არშიებით ან მოწითურო-მოყვითალოა წითური არშიებით; ზურგის მხარეზე ბუმბულებს შავ-მურა ღეროები გააჩნიათ, რომლებიც ბაცდებიან და ქრებიან წელისკენა მიმართულებით და კელავე ჩნდებიან ბოლოსთან; გალოს მფარავე უგრძეს ბუმბულებს ღეროზე შავ-მურა ლაქები არა აქვთ

მდელოს მწყერჩიგა – *Anthus pratensis*

83(81) უკანა თითის ბრჭყალი ჰატარაა, მოღუნული და თითზე ყოველთვის მოკლე; ზურგის მხარეზე ძლიერაა განვითარებული ანაჭრელები, რომლებიც მკვეთრად ჩანან ზურგის საერთო ფონზე; მუცლის ბუმბულებს მუქი ღეროები არა აქვთ

ციის მწყერჩიგა – *Anthus trivialis*

84(78) ზურგის ბუმბულებს შავი ღეროები არა აქვთ, ზურგი ერთფეროვანია; ბოლო მომრგვალებულია; საჭის შუა ბუმბულები გარეთა ბუმბულებზე გრძელია

85(88) უკანა თითის ბრჭყალი თვით თითზე მოკლეა

86(87) მუცლის მხარე თეთრია ან მონაცრისფრო-თეთრი, ბოლოს ქვეშა ბუმბულებიც თეთრია; გალოს შებუმბლეა თეთრია, ფეხები შავი; ბოლოს მფარავე ბუმბულებზე ყვითელი ან მომწვანო ფერები არაა

თეთრი ბოლოქანქალა – *Motacilla alba*

87(86) მუცლის მხარე ყვითელი ან მოყვითალოა, ბოლოს ქვეშა ბუმბულებიც ყვითელია; გალოს შეფერვა ყვითელი ან მოყვითალოა, ფეხები მურა; ბოლოს ზედა მფარავე ბუმბულები შეიცავენ მოყვითალო ან მომწვანო იერს

მთის ბოლოქანქალა – *Motacilla cinerea*

88(85) უკანა თითის ბრჭყალი თვით თითზე გრძელია; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-4 მე-3-ზე მოკლეა 3,5-5 მმ-ით; მე-2 და მე-3 გარეთა მარაოები შევიწროებულია; თავის შეფერვა მერყეობს შავიდან ნაცრისფერამდე

ყვითელი ბოლოქანქალა – *Motacilla flava*

89(77) ნისკარგი შემოკლებულია, უხეში, კონუსური ან წაგრძელებული-კონუსური – ყოველგვარი ამონაჭდევის გარეშე

90(119) ნისკარგის გვერდიდან გასინჯვისას ნათლად მოჩანს მისი სწორი ან რკალისებურად მოხრილი ჭრილი

91(98) მოკეცილ ფრთაზე მაჯის მფარავი ბუმბულების წინ, პირველი წყების მომქნევი ბუმბულების ძირებში პატარა თეთრი, მოთეთრო ან მოყვითალო-მომწურო ლაქაა; იგივე მომქნევი ბუმბულების უკანასკნელი მესამედის დასაწყისში იგივე ფერის მეორე ლაქაა, რომელიც მოგჯერ პირველზე ცოტათი დიდია. თუ ლაქები შეუქმნეველია, ბოლო სწორია და ყველა საჭის ბუმბულზე, გარდა შუა წყვილისა, თეთრი წვეროებია ან წვეროსწინა თეთრი ლაქები

92(93) საჭის ბუმბულები, შუა წყვილის გარდა, მეორე წყების მომქნევი ბუმბულები და ფრთის მფარავი ბუმბულები თეთრი ფერისაა

მეითოელია – *Montifringilla nivalis*

93(92) თეთრი ფერის განაწილება შებუმბლეაში სხეანაირია, მომქნევე ბუმბულებზე იგი სულ არაა

94(95) საჭის ბუმბულებზე წვეროსწინა მომრგვალო თეთრი ლაქებია; ფრთის შუა მფარავი ბუმბულების წვეროები ყვითელია; ყელზე აქვს ყვითელი ლაქა

კლდის ბელურა – *Petronia petronia*

95(94) საჭის ბუმბულებზე თეთრი ლაქები არაა; ფრთის შუა მფარავი ბუმბულები თეთრია ან თეთრი წვეროებითაა, რომლებიც ფრთაზე გასწვრივ ზოლს ქმნიან

96(97) თავი ზემოდან რუხია გვერდებიდან მოწითურო-ყავისფერი ზოლებით (შამლები) ან თავი მურაა, ყურის მფარავი ბუმბულები კი რუხია; წარბი მოყვითალო მურაა (დედლები)

სახლის ბელურა – *Passer domesticus*

97(96) თავი ზემოდან ყავისფერია ან მოყვითალო-მურა; ყურის მფარავი ბუმბულები შავია

მინდერის ბელურა – *Passer montanus*

98(91) პირველი წყების მომქნევე ბუმბულებზე ასეთი ლაქები არაა; თუ საჭის ბუმბულებზე თეთრი ლაქები და ზოლებია, მაშინ ბოლო ამოკვეთილია

99(100) ზენისკარგი და ქვენისკარგი გადაჯვარედინებულებია

ნისკარგმარწუხა – *Loxia curvirostra*

100(99) ზენისკარგი და ქვენისკარგი გადაჯვარედინებული არაა

101(102) ბოლო ფრთაზე მოკლეა; თავი ზევიდან, მომქნევი ბუმბულები და ნისკარგი შავია; საჭის მფარავი ბუმბულები თეთრია

სტეენია – *Pyrrhula pyrrhula*

102(101) შეფერვა (ფერთა თანაფარდობა) სხვაგვარია; პირველი წყების უკანა მომქნევი ბუმბულების და მეორე წყების წინა მომქნევი ბუმბულების წვეროები გაფართოებული და ამოკვეთილია; ნისკარგი არაპროპორციულად დიდი და მასიურია

კკლუმბური – *Coccothraustes coccothraustes*

103(104) ნიკარგის ირგვლივ ღია-წითელი ფერის ბუმბულებისაგან შემდგარი არშიაა; ფრთებზე ყვითელი სარკეა; მებუმბლვაში მწვანე ფერი არ ურევია

ნარჩიგა – *Carduelis carduelis*

104(103) ნისკარგის ირგვლივ წითელი არშია არაა

105(107) ფრთის მფარავი და საჭის გარეთა ბუმბულები შეიცავენ ყვითელსა და მწვანე ფერებს

106(118) ნისკარგი ძლიერი და ძირში ფართოა; ფრთის სიგრძე კარბობს 76 მმ

მწვანულა, კრულა – *Chloris chloris*

107(105) საჭისა და ფრთის მფარავი ბუმბულები ყვითელსა და მწვანე ფერს არ შეიცავენ

108(109) თავზე ღია-წითელი „ქუღია“; წელი, საჭის, ფრთისა და მისი მფარავი ბუმბულების გარეთა მარაოები ნარინჯისფერ-ყვითელია ან ყვითელი

ჩიგბაგონა – *Serinus pusillus*

109(108) თავზე წითელი ქუდი არაა; ბოლოს მფარავი ბუმბულები მწვანე ან თეთრია (ამ შემთხვევაში თავი და ზურგი შავია); მომქნევი ბუმბულების გარეთა მარაოების წვეროები მწვანეა

110(111) წელი მოყვითალო-მწვანეა; საჭის ორი გარეთა ბუმბულის შიგნითა მარაოებზე თეთრი ლაქებია

სკვინჩა – *Fringilla coelebs*

111(110) წელი თეთრია; საჭის ორი გარეთა ბუმბულების შიგნითა მარაოებზე თეთრი ლაქები არაა

მთიულა – *Fringilla montifringilla*

112(113) თავზე შავი ფერის „ქუღია“ ან შავ-მურა წერილი ანაჭრელები

წითელურთიანი კოჭობურა – *Rhodopechys sanguinea*

113(112) თავზე შავი ქუდი არაა

114(115) ფრთა 105 მმ-ზე გრძელია; თავი, კისერი, ყელი და მკერდი ღია-წითელია – მოვერცხლისფრო-თეთრი წინწკლებით.

დიდი კოჭობა – *Carpodacus rubicillus*

115(114) ფრთა 105 მმ-ზე მოკლეა, ბოლო კი 65 მმ-ზე მოკლე; თავი მეკიდან, ჩიჩახვი და მკერდი ღია-წითელია

ჩვეულებრივი კოჭობა – *Carpodacus erythrurus*

116(117) თავზე წითელი ფერია; ნისკარგი სუსტია, კონუსი-სებური; საჭის ბუმბულების შიგნითა მარაოები თეთრი არშიებითაა;

ჩურკის მხარე ღია-ყავისფერია, ყელი მოთეთრო გასწვრივი ანაჰრელით

ჭეიჭა – *Acanthis cannabina*

117(116) თავზე წითელი ფერი არაა; ბოლო 62 მმ-ზე გრძელია; ნისკარტი 9 მმ-ზე მოკლეა; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულების ღილი მუარავი ბუმბულები ღია არშიიანია

მიის ჭეიჭა – *Acanthis flavirostris*

118(106) ნისკარტი წერილია, წაწვეტებული და გვერდებიდან შებრტყელებული

ჭიჭა – *Spinus spinus*

19(90) ნისკარტის გასინჯვისას გვერდიდან ჩანს, რომ პირის ჭრილი მის კუთხესთან მოხრილია ბლაგვი კუთხით, ნისკარტის ქვედა წვერი კი ქმნის აქ შესამჩნევ კუთხეს; ნისკარტი შემოკლებულია, მკვეთრად კონუსური, მისი წიბოს სიგრძე ოდნავ ჭარბობს ნისკარტის სიმაღლეს – შუბლის შებუმბლესთან და თუ მეტია ამ სიმაღლეზე – არაუმეტეს 1,5-სა

120(129) სხეულის გვერდები შავად ან მურად არის დაბოლილი

121(122) სხეულის ქვედა მხარეზე არის ყვითელი ფერი; ბოლოს მუარავი ბუმბულები მოწითალო-მურაა; ჩიჩახვი და მკერდი ბუმბულების ღეროსთანა ლაქების გარეშე, თხემი, წარბზედა ხაზი და ყელი – ყვითელია

ჩვეულებრივი გრაგა – *Emberiza citrinella*

122(121) სხეულის ქვედა მხარეზე ყვითელი ფერი არაა

123(126) მკერდზე მუქლეროიანი ბუმბულებია

124(125) საჭის ბუმბულები შეიცავენ თეთრ ფერს

თეთრქედა გრაგა – *Emberiza leucocephala*

125(124) საჭის ბუმბულები თეთრ ფერს არ შეიცავენ; გალო 17 მმ-ზე მოკლეა; ფრთა 90 მმ-ზე გრძელია; ბოლოს მუარავი ბუმბულები არ შეიცავენ წითურ ფერს

მეფეგვია – *Emberiza calandra*

126(123) მკერდზე მუქლეროიანი ბუმბულები არაა; თხემი ერთფეროვანია; წარბის ზემოთ თეთრი ზოლი არაა; ფრთის მცირე მუარავი ბუმბულები მოწითალო-მურაა ან მურა; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-5-ის გარეთა მარაო ამოკვეთილია

ლერწმის გრაგა – *Emberiza schoeniclus*

127(128) სხეულის გვერდები ერთფეროვანია ან განივი ღეროს-მიერი ლაქებით; ნისკარტი ღიაა, მოწითალო; ჩიჩახვი ყვითელია, მკერდი რუხი ან მომცრო მუქი ღეროსმიერი ლაქებით, ხოლო თხემი ასეთი ლაქების გარეშეა

ბალის გრაგა – *Emberiza hortulana*

128(127) სხეულის ქვედა მხარეზე არის ყვითელი ფერი; ჩიჩახვზე გასწვრივი ზოლი (საყელო) არაა; თავი შავია ან მომურო-შავი

შავთავა გრაგა – *Emberiza melanocephala*

129(120) სხეულის ქვედა მხარეზე ყვითელი ფერი არაა; თხემზე თეთრი ფერი არაა, იგი რუხია, გვერდებზე დაშოლილი შავი ან წაბლისფერი ზოლებით

მთის გრაგა – *Emberiza cia*

130(76) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1 სილული ბუმბული მე-2-ზე გაცილებით მოკლეა, მაგრამ შეიძლება მიაღწიოს მისი სიგრძის ნახევარს და ცოტა კიდევაც გადააჭარბოს მას

131(134) ნისკარგი თავისებურადაა აგებული: ძირში ნესტოებამდე ზენისკარგი გაფართოებულია და გაბრტყელებულია, წვეროსკენ კი მომრგვალო (ტროპის გარეშე)

132(133) საჭის გვერდითი ბუმბულები შეიცავენ თეთრ ფერს ან წვეროსთან მოთეთრო ლაქა აქეთ. ფრთა 85 მმ-ზე გრძელია; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1-ლის წვერო ფრთის მფარავ ბუმბულებს ვერ აღწევს; ზურგის ბუმბულები რუხია მომურო ცენტრებით; გვერდები რუხია, ნისკარგი ძირში ყვითელია

ალპური ჭვინტაკა – *Prunella collaris*

133(132) საჭის გვერდითი ბუმბულები თეთრ ფერს არ შეიცავენ და ერთფეროვანნი არიან; ფრთა 85 მმ-ზე მოკლეა; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1-ის წვერო ფრთის მფარავ ბუმბულებს აღწევს და სცილდება მათ; მკერდი და ჩიჩახვი თეთრი ფერისაა; ნათელი წარბი არა აქვს

ტყის ჭვინტაკა – *Prunella modularis*

134(131) ნისკარგის აგებულება სხვანაირია

135(136) ძირითადად წერილი ფრინველებია, შეფერვაში თეთრი ფერის გარეშე; შეფერვა ერთფეროვანია, ჭრელი: ყავისფერი, ჟანგის-ყვითელი და მოშავო ფერების ანაწყობით; შებუმბლეა ხშირი და რბილია; ყრიებსა და ბოლოზე ვიწრო გარდიგარდმო ზოლებია

ჭინჭრაქა, ლობემძერალა – *Troglodytes troglodytes*

136(135) საშუალო ზომის და წერილი ფრინველებია, ნაირგვარი შეფერვით

137(138) ბოლო მოკლეა, ფრთის სიგრძის ნახევარზე ოდნავ მეტი, ყრიის სიგრძე კი 85 მმ-ზე ნაკლებია

წყლის შამში – *Cinclus cinclus*

138(137) ბოლოსა და ფრიის სიგრძეთა შეფარდება სხეანაირია, თუ კი ბოლო მოკლეა და უგოლდება ფრთის სიგრძის ნახევარს, მაშინ ფრთა 55 მმ-ზე მოკლეა

139(142) პირის კუთხეებში ჯაგრისებრი ბუმბულები არაა; ნეს-
ტოებს ფარავს ან შუბლის შემადგენლობაში შემავალი გლუვი, აკია-
ნი სახურავი ან იგივე სახურავი დაფარულია წერილი ხაერლოვანი
ბუმბულებით; ნისკარგის გროპი მომრგვალებულია; ბოლო ფართოა,
აიიუქის სწორად მოჭრილი, მისი ქვედა მუარავი ბუმბულები შავი ან
მოპერო-რუხია, ზოგჯერ ღია არმით

140(141) საერთო შეფერვა მურაა (ახალგაზრდო ფრინელები) ან
შავი. ლიონისებური ბზინვარებით, თეთრი წინწკლებით ან უწინწ-
კლებოლ; თავზე ქოჩორი არაა

შროშანი (შოშია) – *Sturnus vulgaris*

141(140) საერთო შეფერვა სხეანაირია; ზურგი და მუცელი
ყარდისფერია; თავზე ქოჩორი აქვს

გარბი – *Pastor (Sturnus) roseus*

142(139) პირის კუთხეებში თითქმის ყოველთვისაა 2-3 ჯაგრისე-
ბური ბუმბული, უფრო სქელი და უხეში, ვიდრე შუბლთან დაკე-
შირებული ასეთივე ბუმბულები; ეს ბუმბულები მიმართულია წინ და
გვერდებზე და მეტნაკლებად პორიზონტალურადაა განლაგებული; თუ
კი ჯაგრისებური ბუმბულები არაა, მაშინ ბოლო მომრგვალებული და
საფეხურისებურია; ნესტოები სხედასხეანაირია; ღია, დახურული
სახურავით, აკით ან ცალკეული ბუმბულებით

143(146) ბოლო ფრთაზე მნიშვნელოვნად გრძელია, საფეხური-
სებურია; თავზე ქოჩორი არა აქვს

144(145) სხეულის შეფერვაში ჭარბობს მოყვითალო-წითური ან
წენგოსფერი იერი; ზურგზე შავი ფერი არაა, საჭის ბუმბულებს შორის
უგრძესია შუა წყვილი; თავი ბევიდან რუხი ან მორუხო-ყვითელია;
ნისკარგი კონუსისებურია, ყვითელი; ბოლოს სიგრძე 80 მმ-ს ჭარბობს
ულეაშა წიწკანა – *Panurus biarmicus*

145(144) სხეულის შეფერვაში მოყვითალო-წითური და წენგოს-
ფერი იერი არაა; ზურგზე ჭარბობს შავი ან მურა ფერები; საჭის
ბუმბულების შუა წყვილი მეზობელი ბუმბულების გოლია ან მათზე
მოკლეა

თოხიგარა – *Aegithalos caudatus*

146(143) ბოლო ფრთაზე მოკლეა ან ოდნავ გრძელი, იგი
საფეხურისებური არაა; თუ ბოლო საფეხურისებურია, წენგოსფერი
შეფერვა არაა და საჭის ბუმბულებზე რუხი ლაქებიც არაა

147(155) ნისკარტი განიერია, გაბრტყელებული ღორსო-ვენგრალურად: მისი სიგანე ძირში იქვე გაზომილ სიმაღლეზე მეტია; ნისკარტის სიგრძე გალოს სიგრძის გოლია ან უახლოვდება მას; ჯაგრისებური ბუმბულები პირის კუთხეებში კარგადაა განვითარებული, ისინი მიმართულია წინ და გვერდებისკენ – პირის ჭრილის გასწვრივ

149(152) ფრთის გასწვრივ, მომქნევი ბუმბულების თეთრი ძირებით შექმნილი თეთრი ზოლია

150(151) მეორე წყების მომქნევი ბუმბულების ძირების თეთრი ფერი დაფარულია მფარავი ბუმბულებით; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-3-ის და მე-4-ის გარეთა მარაოების ძირში თეთრი ფერი არაა

ჭრელი მემატლია – *Muscicapa hypoleuca*

151(150) მეორე წყების მომქნევი ბუმბულების ძირების თეთრი ფერი მფარავი ბუმბულებით არ იფარება; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-3-ის და მე-4-ის გარეთა მარაოების ძირები თეთრი ფერისაა

თეთრყელა მემატლია – *Muscicapa albicollis*

152(149) ფრთის გასწვრივ მომქნევი ბუმბულების თეთრი ძირები არ ქმნიან თეთრ გასწვრივ ზოლს: ფრთაზე თეთრი ფერი ან საერთოდ არაა, ან შეიძლება იყოს მხოლოდ მფარავ ბუმბულებზე და მეორე წყების მომქნევი ბუმბულების გასწვრივ; ფრთა 87 მმ-ზე მოკლეა. მამლებს შებუმბლეაში ღურჯი ფერი არ გააჩნიათ

153(154) საჭის ბუმბულებს, შუა წყვილს გარდა, ძირში კარგად ეტყობათ თეთრი ფერი, რომელიც ბუმბულების ნახევარს იჭერს, საჭის გარეთა ბუმბულების შიგნითა მარაოს მუქი წვერო 30 მმ-ზე მეტი მოცულობისა არაა

პატარა მემატლია – *Muscicapa (Siphia) parva*

154(153) საჭის ბუმბულებზე თეთრი ფერი არაა; ფრთა მახვილია, 75 მმ-ზე გრძელია; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2 მე-5-ზე გრძელია; ნისკარტი მოგრძოა, მისი სიგრძე ორჯერ ჭარბობს მისივე სიმაღლეს შუბლთან, პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1-ლი ფრთის მფარავი ბუმბულების გოლია ან ცოტათი უფრო გრძელი; თხემზე კარგად ემჩნევა ბუმბულების მუქი ღეროები

რუხი მემატლია – *Muscicapa striata*

155(147) ნისკარტი სხვანაირია

156(198) გალო წინიდან დაფარულია მთლიანი, უკანა მხრიდან კი ორი გრძელი, ერთმანეთთან წიბოთი შეერთებული ფარებით (მოგჯერ წინა ფარი – ქვედა ნაწილში – წერილ ფარაკებადაა დაშლილი)

157(198) ფრთა 60 მმ-ზე გრძელია; ნესტოები ღიაა

158(170) ფრთის სიგრძე 100 მმ-ზე მეტია

159(162) ნისკარგი შუბლთან ერთგვარად გაფართოებული და შეზღუდებულია; საჭის ქვედა მფარავი ბუმბულები ლურჯი ან კანკისფერია

160(161) საჭის გარეთა ბუმბულები ჟანგისფერ-წითურია; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2 მე-4-ზე გრძელია

ჭრელი კლდის შაში - *Monticola saxatilis*

161(160) საჭის გარეთა ბუმბულები მოშავოა, ვიწრო ლურჯი არ-შიით; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2 მე-4-ზე მოკლეა ლურჯი კლდის შაში - *Monticola solitarius*

162(159) ნისკარგი შუბლის არეში გაფართოებული და შეზღუდებული არაა; საჭის ქვედა მფარავი ბუმბულები სხეანაირადაა შეფერილი

163(168) ფრთა 110 მმ-ზე გრძელია; ილიისქვეშა ბუმბულები თეთრია

164(165) ზურგის მხარე ერთფეროვნად მურა-მორუხოდაა შეფერილი; მკერდის მხარეზე მუქი კოპლებია

ჩხარტი - *Turdus viscivorus*

165(164) ზურგის მხარე ერთფეროვანი არაა; მანგია წაბლისფერ-მურაა; კეფა და ბოლოს მფარავი ბუმბულები რუხია

ბოლომაგი - *Turdus pilaris*

166(163) ილიისქვეშა ბუმბულები შავი ან მუქი რუხია; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2 მე-6-ზე მოკლეა; საერთო შეფერვა მუქია

შაში - *Turdus merula*

167(169) ჩიჩახეზე გარდიგარდმო თეთრი ზოლია; სხეულის საერთო მუქი შეფერვისას, ფრთაზე არის მეორე წყების მომქნევი ბუმბულების გარეთა მარაოების ნათელი წვეროებით შექმნილი მოთეთრო არშია

ჩხურუშტი - *Turdus torquatus*

168(163) ფრთა 120 მმ-ზე მოკლეა; მკერდის გვერდებზე მუქი მურა ან შავი ანატრელებია

ჯიჯლი - *Turdus philomelos*

169(167) ყელი და ჩიჩახე მუქ-მურადაა დაზოილი

თეთრწარბა - *Turdus musicus*

170(158) ფრთის სიგრძე 110 მმ-ზე ნაკლებია; ბოლო შავი ან მოშავოა, მურა ჟანგისფერი ან ორფერი

171(176) ბოლო ჟანგისფერ-წითურია; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-3 მე-4-ზე მოკლეა; ფრთა 87 მმ-ზე მოკლეა

172(173) ბოლო წითურია, მისი შუა წყვილი შეიძლება იყოს მურა ან მოშავო; ფრთის სიგრძე ჭარბობს 95 მმ-ს; საჭის შუა წყვილი სხვა იშვობელი ბუმბულებისაგან არ განსხვავდება, შეიძლება ოდნავ უფრო მუქი იყოს

წითელმუცელა (გიულდენშტედტისეული) ბოლოცესლა – *Phoenicurus erythrogaster*

173(172) ფრთის სიგრძე 90 მმ-ზე ნაკლებია; საჭის ბუმბულების შუა წყვილი მოშავოა და მკვეთრად განსხვავდება დანარჩენი წითური ფერის ბუმბულებისაგან

174(175) მურგი რუხი ან მურაა, ჯანგისფერ-წითური ფერის გარეშე; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-3 მე-4 მე-5 გარეთა მარაო შევიწროებულია, ხოლო 1 სცილდება მაჯის მუარავ ბუმბულებს 0,5 სმ-ზე ნაკლები მანძილით, თხემის წინა ნაწილიდან თეთრი ფერი გრძელდება თვალსზედა ზოლად (მამლებთან); ნიკაპი და ჩიჩახეი შავია

ჩვეულებრივი ბოლოცესლა (ალკუდა) – *Phoenicurus phoenicurus*

175(174) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-6-ის გარეთა მარაო შევიწროებულია, ხოლო 1 სცილდება მაჯის მუარავ ბუმბულებს 0,5 სმ-ზე მეტად; თუ თხემის წინა ნაწილში მოიპოვება თეთრი ფერი, იგი არა გრძელდება თვალზედა ზოლში; შავი ფერი ზოგჯერ მუცლის მხარებმდეც მოიპოვება

შავი ბოლოცესლა – *Phoenicurus ochruros*

176(171) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-3 მე-4-ის ცოლია; ფრთა 87 მმ-ზე გრძელია

საყურეული ბუბუბული – *Irania gutturalis*

177(180) ბოლო მკვეთრად ორფეროვანია, პირში თეთრი ან მოყვითალო-წითური და წვეროში მუქი

178(186) ბოლო მომრგვალებული ან საფეხურისებურია; საჭის გარეთა ბუმბულები მემობელ ბუმბულებზე მოკლეა

179(181) ბოლოს შეფერვა ერთგვარად მქრქალი-ბაცია; საჭის გარეთა ბუმბულებზე თეთრი ფერის კოპლებია

მაფშალია – *Cercotrichas galactotes*

180(177) ბოლო ორფეროვანი არაა, იგი ერთფეროვანია

181(179) ბოლოს შეფერვა ნაჯერია; საჭეზე თეთრი ფერის კოპლები არაა

182(183) ბოლო (შუა წყვილი ბუმბულების გარდა) ღია-წითურია ძირში და მუქ-მურა წვეროსთან

იისფერგულა, იისფერგულა, კურკურა – *Luscinia svecica*

183(182) ბოლოს შეფერვა სხეანაირია, ერთფეროვანია, მურა ან წითურია; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2 მე-6-ზე გრძელია

184(185) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2 მე-4-ის გოლია ან მასზე გრძელია, 1-ლი კი მაჯის მუარაზე ბუმბულებზე 5 მმ-ზე მეტადაა მოკლე, ვიწროა (სიგანე 0,5-1 მმ) და წაწვეტებული

ჩვეულებრივი ბუბული (იადონი) – *Luscinia luscinia*

185(184) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2 მე-4-ზე მოკლეა და მე-5-ის თითქმის გოლია, ხოლო 1-ლი – მაჯის მუარაზე ბუმბულების გოლია, იგი 2 მმ-ის და მეტის სიგანისაა

სამხრეთული ბუბული (იადონი) – *Luscinia megarhynchos*

186(178) ბოლო სწორადაა მოჭრილი

187(188) ყელი და ჩიჩახეი მოკანგისფრო-ყვითელია

გულწითელა – *Erithacus rubecula*

188(187) ყელი და ჩიჩახეი მოკანგისფრო-ყვითელი არაა; ბოლო კანგისფერ-წითურია

189(192) ნისკარტი განივია, ზენისკარგზე შესამჩნევი გროპის გარე-ზე; ჯაგრისებური ბუმბულები პირის კუთხეებში მრავალრიცხოვანი და კარგად შესამჩნევია

190(191) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2 მე-5-ზე გრძელია; ყელი ღია-ყვითელი ან ღია-წითურია

ველის ოვსადი – *Saxicola rubetra*

191(190) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2 მე-6-ზე მოკლეა; ყელი მუქია, კისრის გვერდები ღიაა – თეთრი ან მოყვითალო, რაც მკვეთრად გამოირჩევა მუქი თავისაგან; ფრთის სიგრძე 78 მმ-ზე ნაკლებია

შავთავა ოვსადი – *Saxicola torquata*

192(189) ნისკარტი ვიწროა, ზენისკარგზე კარგად შესამჩნევი გროპია; ჯაგრისებური ბუმბულები პირის კუთხეებში სუსტადაა განვითარებული და მცირერიცხოვანია

193(195) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2 მე-5-ზე მოკლეა; შავი ფერი საჭეზე ნაკლებადაა განვითარებული და შესამჩნევია მხოლოდ მის გარეთა ბუმბულებზე

ქაჩალა მელორღია – *Oenanthe hispanica*

194(193) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2 მე-5-ზე მოკლე არაა

195(193) შავი ფერი საჭეზე შესამჩნევადაა განვითარებული

196(197) გალოს სიგრძე ბოლოს სიგრძის ნახევარზე ნაკლებია; მამლებს მაფხულში ზურგი და თავი ზევიდან ნაცრისფერი აქვთ

ჩვეულებრივი მელორღია – *Oenanthe oenanthe*

197(196) გალოს სიგრძე ბოლოს სიგრძის ნახევარზე მეტია; შეფერვა ქვიშისფერ-მურაა

ბუქსია-მელორდია – *Oenanthe isabellina*

198(156-7) გალო წინა მხრიდან დაფარულია რამდენიმე ცალკეული ფართი, რომლებიც ზოგჯერ ერთმანეთში შერწყმულია; ნესტოები ღიაა, დაფარული აქვით ან ცალკეული ბუმბულით; ფრთა 60 მმ-ზე მოკლეა

199(202) თითოეული ნესტო დაფარულია ერთი ხისტი ბუმბულით; წერილი ფრინველებია; ფრთის სიგრძე არ აღემატება 59 მმ-ს

200(201) კარგად ეტყობა თეთრი წარბი; ავმარი და მისი გაგრძელება თვალსუკან შავია ან მოშავო

წითელთავა ღაბუაჩიტი – *Regulus ignicapillus*

201(200) მონაცრისფრო-მომწვანო წარბი თითქმის შეუმჩნეველია; ავმარი და მისი გაგრძელება თვალისკენ მოთეთრო ან მონაცრისფროა

ეკითელთავა ღაბუაჩიტი – *Regulus regulus*

202(199) ნესტოები სხვაგვარია

203(204) საჭისქვეშა ბუმბულები ფარავენ ძლიერ მოკლე ბოლოს 3/4-ს. თვით ბოლოს სიგრძე ფრთის სიგრძის ნახევარია (ბოლო 25-33 მმ, ფრთა 52-57 მმ); თხემსა და კისერზე ქერცლოვანი ნახატი; ან საჭისქვეშა ბუმბულები ფარავენ ბოლოს 2/3-ს, თვით ბოლო კი სიგრძით ფრთის გოლია ან მასზე მოკლეა; ან საჭისქვეშა ბუმბულები ფარავენ ბოლოს მხოლოდ 1/3-ს, ბოლო ფრთის გოლია ან მასზე გრძელია (ბოლო 56-64 მმ, ფრთა 54-66 მმ); ფრთისქვეშა ბუმბულები ჩალისფერია

ფართოკუდა, ბოლოგანიერი მეჩალია – *Cettia cetti*

204(203) ბოლოსქვეშა ბუმბულის, საჭისა და ფრთის თანაფარდობა სხვანაირია

205(215) შუბლისწინა ნაწილში, ნესტოებს უკან – შუბლის ბუმბულები ჩვეულებრივი აგებულებისაა – ღეროების ძაფისებრი აგებულების გარეშე; თუ კი ღეროებს წვეროებზე სუსტი ძაფისებური დაბოლოებები აქვთ, მაშინ ფრინველის ბურგზე მუქი გასწერივი ლაქებია

206(226) პირის კუთხეებში რამდენიმე კარგად გამოხატული, ღრეკადი, წინისკენ და გვერდებისკენ მიმართული ჯაგრისებრი ბუმბულია; პირეული წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1 ვიწრო, ხისტი და წაწეკებული, იგი ფრთის მფარავ ბუმბულებს სცილდება არაუმეტეს 10 მმ-სა; საჭის ბუმბულები ვიწროა, ამასთან გარეთა ბუმბულები შუა ბუმბულების სიგრძის არანაკლებ 3/4-საა

207(214) საავი ერთფეროვანია, წარბებსზემოთ მუქი დაზოლვის გარეშე

208(209) ფრთის სიგრძე 73 მმ-ზე მეტია; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 3-ის შიგნითა მარაო ამოკვეთილი არაა, ხოლო მე-2-ე ჭარბობს 5 და ყოველთვის გრძელია მე-6-ზე

მაშვისებრი ლელწამა – *Acrocephalus (Phragmaticola) arundinaceus*

209(208) ფრთის სიგრძე 73 მმ-ზე ნაკლებია

210(2) ფრთა მომრგვალებულია; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2 მე-5-ზე მოკლეა; მანძილი ფრთის წვეროდან მეორე წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1-მდე 15 მმ და უფრო ნაკლებია; ზურგის მხარე წენგოსფერ-მურაა; ფრთა ბოლოზე გრძელია

ბალის ლელწამა – *Acrocephalus dumetorum*

211(210) ფრთა წაწვეტებულია; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2 მე-5-ზე გრძელია; მანძილი ფრთის წვეროდან მეორე წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1-მდე 15 მმ-ზე მეტია

212(213) ზურგის მხარე მოწითურო-მურაა, უფრო წითური ბოლოს მფარავ ბუმბულებზე; მუცლის მხარე მოთეთროა; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 2-ის შიგნითა მარაოს ამონაკვეთი მე-7 და მე-10-ე ბუმბულების წვეროებს შორისაა; უკანა თითის ბრჭყალი სიგრძით თვით თითის გოლია

ლერწმის ლელწამა – *Acrocephalus scirpaceus*

213(212) ზურგის მხარე წენგოსფერ-მურაა, წითური ელფერის გარეშე ბოლოს მფარავ ბუმბულებზე; მუცლის მხარე მოყვითალო ელფერიტაა; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2-ის შიგნითა მარაოს ამონაკვეთი მე-5-ე და მე-8-ე მომქნევებს შორისაა; უკანა თითის ბრჭყალი თითზე მოკლეა

ბუჩქნარის ლელწამა – *Acrocephalus palustris*

214(207) წარბებს ზემოთ – შუბლიდან კეფისკენ – მიემართება მუქი ანაჭრელები, რომლებიც მეტნაკლებად მუქ ზოლებს წარმოქმნიან; საჭის ზედა მფარავ ბუმბულებს მუქი ლაქები არა აქვს

ჭახჭახა ლელწამა – *Acrocephalus schoenobaenus*

215(205) შუბლის წინა ნაწილში, ნესტოების უკან, წვრილი ბუმბულების წვეროები გადაქეუულია ძაფისებრ ბუმბულებად, რომელთა ერთობლიობა ქმნის ერთგვარ პაოს, ზურგის მხარეზე მუქი გასწვრივი ლაქები არაა

216(229) თვალებს ზემოთ ჩანს მეტ-ნაკლებად მკვეთრი წარბზედა ზოლი; საჭის ყველა ბუმბულები ერთფეროვანია, მორუხია; თავზე შავი ან წითური „ქული“ არაა

217(240) ბოლო სწორია ან ოდნავ ამოკვეთილი; საჭის გარეთა და შუა ბუმბულებს შორის მანძილი 3 მმ-ზე ნაკლებია; ნისკარგის სიგანე ნესტოს მიდამოში არ აღემატება 4 მმ-ს

218(219) ზურგი ერთფეროვანია; მორუხო-მურა, ხშირად მწვანე ფერის მინარევების გარეშე. პირველი წყების მომქნევი ბუმბულე-ბიდან 1-ლი მე-2-ის ნახევრის გოლია, მაგრამ თუ ამაზე ნაკლებია, მაშინ ფრინველი ძალიან პაგარაა; ბოლო ოდნავაა მომრგვალებული და საჭის ბუმბულებიდან გარეთა ბუმბულები შუა ბუმბულებზე 4-6 მმ-ით მოკლეა; ფრთის სიგრძე 47-54 მმ-ია, ბოლოსი კი 16-18,5 მმ; ფეხები შავია ან მოშავო-მურა; ილლიისქვეშა ბუმბულები თეთრია ან შო-ოქრო, ყვითელი ელფერი

ირანული ყარანა – *Phylloscopus neglectus*

219(218) ზურგის შეფერვა ნაირგვარია, მაგრამ მეტწილად მწვანე ფერის მინარევებით; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1-ლი მე-2-ის ნახევარზე ნაკლებია; ბოლო სწორია ან ოდნავ ამოკვეთილი; საჭის ბუმბულები მეტ-ნაკლებად ერთნაირია

220(22) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-6-ის გარეთა მარაო ამოკვეთილი არაა

221(222) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1-ლი მაჯის მუარავ ბუმბულებზე მოკლეა ან 2 მმ-მდე გრძელია; ნისკარგი უფრო განიერი და უხეშია, მისი კიდეები სწორ ხაზს ქმნიან; საჭის ზედა ბუმ-ბულები ზურგისა და მხრების ბუმბულებზე უფრო ღია ფერისაა; ზურგი ღია-მწვანეა; მუცელი და საჭის მუარავი ბუმბულები თეთრია; წარბი ყვითელია; ლოყები ერთფეროვანია; ფრთები დამოლილი არაა

ჭახჭახა ყარანა – *Phylloscopus sibilator*

222(221) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1-ლი ფრთის მუარავ ბუმბულებზე გრძელია არანაკლებ 12 მმ-ით ან მეტად; ნისკარგი უფრო მუქია, ნესტოების წინ უფრო ვიწრო, მისი კიდეები ოდნავ შეღუნულია შიგნითკენ, საჭის მუარავი ბუმბულების, ზურგისა და მხრების ბუმბულების შეფერვა ერთნაირია; მუცლის მხარე მოყ-ვიოალო-მწვანეა; ფრთისქვეშა ბუმბულები მოყვითალო ან მურაა

ყარანა-გამაფხულა, მეგამაფხულე ყარანა – *Phylloscopus trochilus*

223(220) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-6-ის გარეთა მარაო წვეროსთან, თუნდაც უმნიშვნელოდ, ამოკვეთილია; თხემი ერთფეროვანია, გასწვრივი ზოლების გარეშე

224(225) ზედა მხარე ერთფეროვანია ან ღიადება საჭის მიმარ-თულებით; ფეხები ღია არაა; ნისკარგი განიერი არაა, იგი ნესტოების წინა კიდიდან მოყოლებული მკვეთრად ვიწროვდება, ნესტოებთან მისი სიმაღლე თითქმის უგოდდება სიგანეს; მეორე წყების უკანა

მოძიქნივე ბუმბულებს ღია არმიები არა აქვთ; თავი მოწითურო ან
მოორესო-მურაა; ფრთებზე ზოლები არა აქვს

ქელაია-ყარანა – *Phylloscopus collybitus*

225(224) ნისკარგი განიერია, იგი თანდათანობით ეიწროვლება
ძირიდან წვეროსკენ, მისი სიგანე ნესტოების წინა კიდე სიმაღ-
ლეს ჭარბობს

მწვანე ყარანა – *Phylloscopus trochiloides*

226(206) პირის კუთხეებში თავის გვერდებზე მხოლოდ ორ-ორი
სუსტად განვითარებული ჯაგრისებური ბუმბულია ან ისინი საერთოდ
არაა

227(228) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1-ლი ფრთის
მჟარავე ბუმბულების გოლია ან ოდნავ უფრო გრძელი, მისი წვერო
დაცილებულია მეორე წყების მომქნევი ბუმბულების წვეროებს – თა-
ვის გაორმაგებულ სიგრძეზე მეტი მანძილით

ჩვეულებრივი (ჭრიჭინა) ლელწამა – *Locustella naevia*

228(227) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1-ლი ფრთის
მჟარავე ბუმბულებზე საგრძნობლად გრძელია, მისი წვერო დაცილე-
ბულია მეორე წყების მომქნევი ბუმბულების წვეროებს – თავისი
გაორმაგებული სიგრძით; ზურგის ბუმბულებს მუქი ღეროები აქვთ;
მეორე წყების მომქნევი ბუმბულების შიგნითა მარაოები ღია არმიე-
ბითაა; უკანა ბრჭყალი ძლიერია და 6 მმ-ზე გრძელია.

წვრილნისკარგა ლელწამა – *Locustella melanopogon*

229(216) თეალსმემოთ ღია წარბზედა ზოლები არაა; საჭის გარეთა
ბუმბულებს აქვთ თეთრი წვეროები ან მოთეთრო გარეთა მარაოები
წვეროში; თუ კი საჭის ბუმბულების შეფერვა ერთფეროვან-მორუხია,
მაშინ თავზე აქვთ შავი ან წითური „ქუდი“ ანდა მათი ფრთები მახ-
ვილია (პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2-ის წვერო
უფრო ახლოსაა მე-4-ის წვეროსთან, ვიდრე მე-5-ის წვეროსთან)

230(235) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1-ლი ფრთის
მჟარავე ბუმბულებზე გრძელია; ბოლო ფრთაზე მოკლეა

231(233) ფრთის სიგრძე 77 მმ-ზე ნაკლები არაა (77-83 მმ); ნისკარ-
გის სიგრძე შუბლიდან 16 მმ-ზე ნაკლები არაა (16-18 მმ)

232(234) თავი შავი (მამლები) ან ჯანგისფერ-წითურია (დედლები)

მგალობელი ასპუჭაკა – *Sylvia hortensis*

233(231) ფრთის სიგრძე 77 მმ-ზე ნაკლებია (76-56 მმ); ნისკარგის
სიგრძე შუბლიდან 70-76 მმ-ია

შავთავა ასპუჭაკა – *Sylvia atricapilla*

234(232) თავი რუხია, მურა შეფერვით თხემსა და კეფაზე; აეშარი
და ლოყები მურაა; ზურგის მხარე უფრო მუქია; საჭის შუა ბუმბულები

მევიდან სხვებზე უფრო რუხია; მუცლის მხარე თეთრია, ვარდისფერი იერიო; ნისკარგი (გროპიო) 12-13,5 მმ-ია, ნესტოდან გამოშლილი კი 5,7-6,8 მმ

მქიირდავი ასპუჭაკა – *Sylvia curruca*

235(230) პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1-ლი ფრთის მფარავ ბუმბულებზე მოკლეა

236(237) ბოლოს მფარავი ბუმბულები წვეროში მთავრდებიან ღია, ნამგლისებური არშიებით; მუცლის მხარე ჭრელია

მიმინოსებრი ასპუჭაკა – *Sylvia nisoria*

237(236) ბოლოს მფარავ ბუმბულებს ნამგლისებური ღია არშიებც არა აქვთ

238(239) ფრთის ღიდ მფარავ და მეორე წყების ბუმბულებს გარეთა მარაოზე აქვთ წითური ან ღია არშიები; პირველი წყების მომქნევი, ბუმბულებიდან მე-2 მე-3 და მე-4 – სიგრძით ტოლებია

რუხი ასპუჭაკა – *Sylvia communis*

239(238) ფრთის ღიდ მფარავ და მეორე წყების ბუმბულებს გარეთა მარაოზე წითური და ღია არშიები არა აქვთ; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან მე-2 მე-3-ზე და მე-4-ზე მცირეა

ბადის ასპაჭუკა – *Sylvia borin*

240(217) ბოლო ან ოდნავაა მომრგვალებული ან საერთოდ მომრგვალოა; მანძილი საჭის გარეთა და შუა ბუმბულებს შორის 3 მმ-ზე მეტია; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 2,7-ზე გრძელია; ნისკარგი ოდნავ შებრტყელებულია დორსო-ვენტრალურად; მეორე წყების მომქნევი ბუმბულებს გარეთა მარაოებზე აქვთ განიერი რუხი არშიები

241(242) მუცლის მხარე მოყვითალოა, მურგისა – მომწვანო-ნაცრისფერი; ბოლო სწორია ან ოდნავ ამოკვეთილი (ასეთ შემთხვევაში საჭის შუა ბუმბულები გარეთა ბუმბულებზე ცოტათი მოკლეა)

მქიირდავი – *Hippolais icterina*

242(241) მუცლის მხარე მოთეთრო ან მოთეთრო-მომურია, მურგისა კი მორუხო-მურა ან მოწითურო-მურა; ბოლო მომრგვალებულია; საჭის გარეთა ბუმბულები შუა ბუმბულებზე 3-5 მმ-ით მოკლეა; პირველი წყების მომქნევი ბუმბულებიდან 1 ფრთის მფარავ ბუმბულებზე 3 მმ-ით და მეტადაა გრძელი

243(244) ფრთა 63 მმ-ზე გრძელია; ნისკარგის სიგანე შუბლთან 4,5 მმ-ს არ აღემატება

ღილი ბუტბუტა – *Hippolais pallida*

244(243) ფრთა 63 მმ-ზე მოკლეა; ნისკარგის სიგანე შუბლთან 4,5 მმ-ია. პაჭარა ბუტბუტა – *Hippolais caligata*

ლიტერატურა:

1. რ. ქორღანია. ზოგადი ორნითოლოგია. თსუ, თბ., 1997
2. რ. ქორღანია, რ. ბოემე, ა. კუზნეცოვი. საქართველოს ფრინველები. საველე სარკვევი. თბ., 1999 (დაიბეჭდა გერმანიაში, ქ. მარლში).
3. П.П. Второв, Н.Н. Дроздов. Определитель птиц фауны СССР. М., 1980
4. Н.А. Гладков, Г.П. Дементьев, Е.С. Птушенко, А.М. Судилова. Определитель птиц СССР. М., 1964
5. А.В. Михеев. Определитель птичьих гнёзд. М., 1955
6. Определение пола и возраста воробьиных птиц фауны СССР. Справочник. М., 1976
7. М. Bauman, S. Madge. The Handbook of Bird identification for Europe and Western Palearctic. Chistopher Helm, London, 1998